শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ যোৰহাট গোটৰ পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ (সংগীত) ৰ ২০২৫ বৰ্ষৰ স্নাতকোত্তৰ চতুৰ্থ যান্মাসিকৰ **MA-PA(M)04-401** কাকতৰ বাবে দাখিল কৰা ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থ

প্ৰস্তুতকৰ্তা
আৰ্কিড অংশু গোস্বামী
ৰোল নং ঃ **MAPA 30/23**
স্নাতকোত্তৰ চতুৰ্থ যান্মাসিক
পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ, (সংগীত)
মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়
যোৰহাট গোট

তত্ত্বাৱধায়ক
জিন্তী দাস
সহকাৰী অধ্যাপক
পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ
মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়
যোৰহাট গোট

পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ
মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়
শিক্ষাবৰ্ষ ঃ ২০২৩ -২৫

THE GURU KIRTANA AND IT'S SONGS OF SRI SRI KAMALABARI SATTRA: INTRODUCTION, TRADITION AND PERFORMING STYLE

A dissertation submitted to

Mahapurusha Srimanta Sankaradeva Viswavidyalaya

in partial fullfilment for the award of the degree of Masters of

Performing Arts (Music)

Submitted By
Arkid Anshu Goswami
Department of Performing Arts (Music)
Roll No PA-30/23
MA 4th Semester
MSSV Jorhat Unit

Supervisor
Jinti Das
Assistant Professor
Department of Performing Arts
MSSV Jorhat Unit

MAHAPURUSHA SRIMANTA SANKARADEVA VISWAVIDYALAYA

DEPARTMENT OF PERFORMING ARTS

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়

MAHAPURUSHA SRIMANTA SANKARADEVA VISWAVIDYALAYA

[Recognised Under Section 2(f) of UGC Act, 1956]

Srimanta Sankaradeva Sangha Complex, Haladhar Bhuyan Path,

Kalongpar, Nagaon, PIN-782001, Assam, India

CERTIFICATE OF SUPERVISOR

This is to certify that **Arkid Anshu Goswami** student of Performing Arts 4th Semester being Roll No. PA-30/23 with Registration No. MSSV-0023-013-001642, Mahapurusha Sankaradeva Viswavidyalaya, Jorhat Unit has successfully carried out his dissertation entitled 'শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী' as a student researcher under my supervision and guidance for the partial fulfilment of the requirement for the award of the degree of Masters of Arts in Performing Arts (Music).

This work reported in this research has not been submitted elsewhere. I wish him all the very best for his future endeavour.

Jinti Das
Assistant Professor
Department of Performing Arts
MSSV

<u>ঘোষণা পত্ৰ</u>

এই পত্ৰৰ দ্বাৰা জনাওঁ যে **'শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী'** শীৰ্ষক ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনি মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিৱেশ্য কলা বিভাগৰ অধ্যাপক শ্ৰীযুতা জিন্তী দাস মহোদয়াৰ তত্বাৱধানত প্ৰস্তুত কৰিছোঁ। এই গৱেষণা গ্ৰন্থখনি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অথবা অন্য কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ আন আনুষ্ঠানিক শিক্ষা গ্ৰহণত ব্যৱহাৰ নকৰোঁ বুলি স্বীকাৰ কৰিলোঁ।

তাৰিখ ঃ

স্থান ঃ যোৰহাট

অৰ্কিড অংশু গোস্বামী

পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ

চতুৰ্থ ষাণ্মাসিক

ৰোল নং : MA/ PA 30/23

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়,

যোৰহাট গোট

আগকথা

এই গৱেষণা গ্ৰন্থখনি “কমলাবাৰী সত্ৰ আৰু গুৰু কীৰ্ত্তন”ৰ ওপৰত আধাৰিত। অসমৰ সাংস্কৃতিক পৰম্পৰা আৰু ভক্তি আন্দোলনৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ অংগ হিচাপে কমলাবাৰী সত্ৰ গুৰু কীৰ্ত্তনৰ জড়িয়তে আধ্যাত্মিকতা, সংগীত আৰু সমাজ সচেতনতা বিকাশত যি অৱদান আগবঢ়াইছে সেই বিষয়ে গভীৰ অধ্যয়ন কৰা হৈছে। এই আগকথাৰ জৰিয়তে মই পাঠকবৃন্দক জানিবলৈ দিব খোজো যে এই প্ৰবন্ধখন তৈয়াৰ কৰোঁতে মই বিভিন্ন গ্ৰন্থ সাক্ষাৎকাৰ আৰু স্থানীয় উৎসৰ সহায় লৈছোঁ।

মোৰ উদ্দেশ্য হৈছে সত্ৰ সংস্কৃতিৰ গুৰুত্ব আৰু গুৰু কীৰ্ত্তনৰ আধ্যাত্মিক দিশসমূহক আধুনিক পাঠকৰ আগত প্ৰকাশ কৰা, যাতে নতুন প্ৰজন্মেও এই সমৃদ্ধ সাংস্কৃতিক ধাৰাৰ মূল্য বুজি পায়। আশাকৰো এই গৱেষণাৰ জৰিয়তে পাঠকে গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু কমলাবাৰী সত্ৰৰ গভীৰ সাংস্কৃতিক তাৎপৰ্য উপলব্ধি কৰিব পাৰিব।

তাৰিখ -

স্থান -

অৰ্কিড অংশু গোস্বামী

পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ (সংগীত)

চতুৰ্থ ষান্মাসিক

কাকত নং - ৪০১

মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়

যোৰহাট গোট

কৃতজ্ঞতা

'শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী' শীৰ্ষক ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনি প্ৰস্তুত কৰাৰ অন্তৰালত বিভিন্নজনৰ প্ৰত্যক্ষ তথা পৰোক্ষ সহায়ৰ হাত আছে। মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়লৈ উচ্চ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিবলৈ অহাৰ পৰা সপোনে পাখি মেলিছিল। মোৰ পিতৃ-মাতৃৰ সাহস অবিহনে এই যাত্ৰা সম্ভৱপৰ নহ'লহেঁতেন। তাৰোপৰি মোৰ ঘৰখন, ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলোৱে এই যাত্ৰাত মোক প্ৰেৰণা যোগাইছিল।

পাঠ্যক্ৰমৰ অন্তৰ্গত চতুৰ্থ ষান্মাসিকৰ ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থ প্ৰকাশৰ ক্ষেত্ৰত মোক সাহস-প্ৰেৰণাই নহয় বৰঞ্চ প্ৰতিটো খোজত পথ প্ৰদৰ্শক আছিল মোৰ শ্ৰদ্ধাৰ গুৰু জিন্তী দাস বাইদেউ। গুৰু দীপাঙ্কৰ বিশ্ব দত্ত ছাৰৰ পৰা পোৱা আশীৰ্বাদ আৰু অনুপ্ৰেৰণা মোৰ ছাত্ৰ জীৱনৰ নিৰ্মাল্য স্বৰূপ। মোৰ সংগীত বিভাগৰ শিক্ষয়িত্ৰী তথা মোৰ আন এগৰাকী শ্ৰদ্ধাৰ গুৰু সংহিতা পূজাৰী বাইদেউৰ প্ৰেৰণা, সাহস আৰু মৰমৰ প্ৰতি এইখিনিতে চিৰকৃতজ্ঞ। আৰু শ্ৰদ্ধাৰ গুৰু মিনাক্ষী বৰুৱা বাইদেউলৈয়ো জনাইছোঁ অশেষ প্ৰণিপাত। উপৰোক্ত শিক্ষাগুৰু সকলক লগ পাই মোৰ জীৱন ধন্য হৈ পৰিল।

চতুৰ্থ ষান্মাসিকৰ পাঠ্যক্ৰমত গৱেষণাৰ বিষয় অন্তৰ্ভুক্ত কৰি আমাক গৱেষণাৰ বাবে সুবিধা কৰি দিয়াৰ বাবে মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ প্ৰাক্তন উপাচাৰ্য ড° শৰৎ হাজৰিকা ছাৰ আৰু পৰিৱেশ্য কলা বিভাগৰ মূৰব্বী অধ্যাপক ড° নিৰঞ্জন কলিতা ছাৰক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ।

এই ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনিৰ সমল বিচাৰি ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ বাবে যাওঁতে লগ পোৱা বিশিষ্ট ব্যক্তিসকল বিশেষকৈ শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰৰ ভকত-বৈষ্ণৱৰ আগত মই চিৰকৃতজ্ঞ।

যিসকল পণ্ডিতৰ বিভিন্ন লেখা তথা গ্ৰন্থৰাজিৰ পৰা এই ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখন প্ৰস্তুত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত সমল সংগ্ৰহ কৰা হৈছে, তেখেতসকলক জনাইছোঁ অশেষ কৃতজ্ঞতা।

গৱেষণা গ্ৰন্থখনি প্ৰস্তুত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন দিশত সহায়-সহযোগিতা আগবঢ়োৱা মোৰ বান্ধৱী ৰ'দালী দত্ত, গীতৰ স্বৰলিপি প্ৰস্তুত কৰি সহায় কৰি দিয়া মোৰ বন্ধু কুণ্ডল কুমাৰ বৰা আৰু মোৰ সহপাঠী তথা অনুজ সকললৈ আন্তৰিক কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছোঁ।

শেষত অতি কম দিনৰ ভিতৰতে নিষ্ঠা সহকাৰে গ্ৰন্থখনিৰ মুদ্ৰন কৰি মোক কৃতাৰ্থ কৰা যোৰহাটৰ এজন সৰ্বজন পৰিচিত ব্যক্তি শৈলেন গোস্বামী আৰু ৰমেন গগৈলৈ জনালোঁ অশেষ কৃতজ্ঞতা।

অৰ্কিড অংশু গোস্বামী

পৰিৱেশ্য কলা বিভাগ (সংগীত)

— সূচীপত্ৰ —

প্ৰথম অধ্যায়

১.০০ অৱতৰণিকা ১-৪

১.০১ বিষয়ৰ পৰিচয়

১.০২ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য

১.০৩ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ

১.০৪ অধ্যয়নৰ সমস্যা

১.০৫ গৱেষণামূলক প্ৰশ্ন

১.০৬ পূৰ্বকৃত অধ্যয়নৰ সমীক্ষা

১.০৭ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি আৰু সমল

দ্বিতীয় অধ্যায় ৬-১২

২.০০ অসমৰ সত্ৰ তথা কমলাবাৰী সত্ৰৰ ইতিহাস

২.০১ অসমৰ সত্ৰ

২.০২ শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰ ইতিহাস

তৃতীয় অধ্যায় ১৪-৩৮

৩.০০ শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী

৩.০১ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ কীৰ্ত্তন

৩.০১.০১ চাউল ভোজনী

৩.০১.০২ থাপনি

৩.০১.০৩ কীৰ্ত্তন

৩.০১.০৪ ভাঙনি

৩.০২ শ্ৰীমাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তন

৩.০২.০১ চাউল ভোজনী

৩.০২.০২ থাপনি

৩.০২.০৩ কীৰ্ত্তন

৩.০২.০৪ ভাঙনি

৩.০৩ বদুলা পদ্ম আতাৰ কীৰ্ত্তন
৩.০৩.০১ চাউল ভোজনী
৩.০৩.০২ থাপনি
৩.০৩.০৩ কীৰ্ত্তন
৩.০৩.০৪ ভাঙনি
৩.০৪ কীৰ্ত্তন সম্বৰণ
চতুৰ্থ অধ্যায় ৪০-৪৯
৪.০০ গুৰু কীৰ্ত্তনত ব্যৱহৃত কিছু ৰাগ আৰু গীতৰ স্বৰলিপি
৪.০১ ৰাগৰ স্বৰলিপি
৪.০২ গীতৰ স্বৰলিপি
৪.০৩ কমলাবাৰী সত্ৰৰ পৰম্পৰাগত তাল
পঞ্চম অধ্যায় ৫১
৫.০০ সিদ্ধান্ত আৰু উপসংহাৰ

গ্ৰন্থপঞ্জী ৫২-৫৩
পৰিশিষ্ট ৫৪
তথ্য দাতাৰ তালিকা
আলোকচিত্ৰ

প্রথম অধ্যায়

১.০০ অৱতৰণিকা ঃ

১.০১ বিষয়ৰ পৰিচয় ঃ

সত্ৰীয়া সংস্কৃতি এক বিশাল বিষয়। শংকৰদেৱে এক শৰণ হৰি নামধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ গৈ এজনেই মাত্ৰ উপাস্য দেৱতা কৃষ্ণক কেন্দ্ৰ কৰি গীত মাত নাট ভাওনা বাদ্য নৃত্য সমাহাৰেৰে বিস্তৃত ধাৰা এটা বিকশিত কৰি তুলিলে। মুঠৰ ওপৰত কৃষ্ণক কেন্দ্ৰীভূত কৰিয়েই এটা সংস্কৃতি গঢ় লৈ উঠিল। উন্মেষিত এটা সংস্কৃতি বহুজনে কৃষ্ণ সংস্কৃতি বুলি নামকৰণ কৰিব খোজে। এই কৃষ্ণ সংস্কৃতিটো শংকৰদেৱৰ মৃত্যুৰ পিছত এক শৰণ হৰি নাম ধৰ্মৰ আদৰ্শৰে অনুপ্ৰাণিত হৈ পৰৱৰ্তী সময়ত অসম মুলুকত পৰিৱৰ্ধিত ৰূপত বিভিন্ন ধৰ্ম অনুষ্ঠান সত্ৰ অবিধা গ্ৰহণ কৰি পৰম্পৰা হিচাপে দৈনিক চৰ্চাত মনোনিৱেশ কৰিব ধৰিলে। সত্ৰ সমূহেই এই বিশালকাই সংস্কৃতিটো ৰক্ষা কৰি অহাৰ বাবেই সত্ৰীয়া সংস্কৃতি নাম পালে।

পৰৱৰ্তী সময়ত শংকৰদেৱৰ মৃত্যুৰ পিছত ধৰ্ম ব্যৱস্থাটো চাৰিটা পৃথক সংহতিলৈ বিভাজিত হয়। (ক) ব্ৰহ্ম সংহতি, (খ) কাল সংহতি, (গ) পুৰুষ সংহতি (ঘ) নিকা সংহতি — এই চাৰি সংহতিয়ে একশৰণ হৰি নাম ধৰ্মৰ নিজ নিজ পৰম্পৰা অনুযায়ী ৰক্ষা কৰি চলিব ধৰিলে। এই প্ৰত্যেক সংহতিৰেই আছে সুকীয়া ৰীতি নীতি, পৃথক পৰম্পৰা, বিশেষ ধৰ্ম মত আৰু অনবদ্য দৰ্শন আৰু বিশেষ সংস্কৃতি সম্ভাৰ ৰাজিকে দিশত কিছু পাৰ্থক্য দেখা পালেও মূল সত্বাজনিত তাত্ত্বিক বিষয়বোৰত বৰ এটা তফাৎ নাই বা একে মুখে ক'ব পৰাকৈ মূলতঃ একেই।

শংকৰদেৱৰ উত্তৰাধিকাৰী তথা প্ৰিয় শিষ্য আছিল মাধৱদেৱ। মাধৱদেৱেই এক শৰণ হৰি নাম ধৰ্ম ধাৰাটিক আৰু এখোজ আগুৱাই নিয়াত অৰিহণা যোগালে। এই মাধৱৰে এজন অনুগামী পদ্ম আতাই মাধৱদেৱৰে গাৰ (শৰীৰ) বদলি উজনিলৈ ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ অহাৰ বাবেই বদলা পদ্ম আতা নামেৰে জনপ্ৰিয় হৈ ৰ'ল। বদলা পদ্মৰ তত্বাৱধানতেই কমলাবাৰী সত্ৰই গা কৰি উঠিল। শংকৰ মাধৱৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত ধৰ্মীয় ধাৰাটো আজিকোপতি শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰই পৰম্পৰা বিঘ্নিত নোহোৱাকৈ বৰ্ত্তাই ৰখা দেখা যায়।

এখন সত্ৰ অনুষ্ঠানত ধৰ্মৰ সৈতে সংপৃক্ত নিত্য নৈমিত্তিক বিভিন্ন আচাৰ অনুষ্ঠান পালন কৰা হয়। নাম প্ৰসংগ, খোল, বৰগীত, নাট ভাওনা, নৃত্য গীত আদি বিভিন্ন শৈলীৰ মাধ্যমেৰে ঈশ্বৰ উপাসনা কৰা হয়। এই ক্ষেত্ৰত কমলাবাৰী সত্ৰ ব্যতিক্ৰম হোৱা দেখা নাযায়। দৈনিক চৌধ্য প্ৰসংগ কৰাৰ উপৰিও আন আন তিথি মহোৎসৱত কমলাবাৰী সত্ৰৰ আছে বিশেষ পালনীয় ৰীতি নীতি তথা পৰম্পৰা। তিনি গুৰু কীৰ্ত্তন, জন্মাষ্টমী, নন্দোৎসৱ পাচতি, ফাকুৱা আদি উৎসৱবোৰ হীনদেঢ়ি নোহোৱাকৈ পালিত হৈ আহিছে।

তিনি গুৰু কীৰ্তন কমলাবাৰী সত্ৰৰ অতিকৈ এক মৰ্যাদাপূৰ্ণ অনুষ্ঠান। থোৰতে ইয়াক গুৰু কীৰ্তন বুলি

কোৰা হয়। অতি ভাৰ ভক্তিৰে গুৰু কীৰ্ত্তন পালন কৰা ৰীতি আজিও প্ৰচলিত হৈ আহিছে। প্ৰকৃতাৰ্থত এই গুৰু কীৰ্তন হৈছে কমলাবাৰী সত্ৰই মান্যতা দিয়া তিনিজন ধৰ্মগুৰু প্ৰথমে শংকৰদেৱ, দ্বিতীয়তে মাধৱদেৱ, তৃতীয়তে বদলাপদ্ম আতাৰ মৃত্যু বাৰ্ষিকী অনুষ্ঠান। এই তিনিজন ধৰ্মগুৰুৰ মৰ্যাদাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই কমলাবাৰী সত্ৰই গুৰু কীৰ্তন পালন কৰে। উল্লেখনীয় যে তেওঁলোকৰ তিনিওজন গুৰুৰে মৃত্যু তিথি অসমীয়া ভাদ মাহৰেই অন্তৰ্গত। কমলাবাৰী সত্ৰত অতি আড়ম্বৰতাৰে চাৰিদিনিয়াকৈ তিনিগুৰু কীৰ্তন পালন কৰা ৰীতি আছে। ইয়াৰ লগত প্ৰাসংগীকতা ৰক্ষা কৰি নাম প্ৰসংগ নাট ভাওনা গীত মাত বাদ্য নৃত্য আদি আটাইবোৰ দিশ জড়িত হৈ আছে। কমলাবাৰী সত্ৰ তিনিগুৰু কীৰ্তনৰ প্ৰসংগ ইয়াৰ ভকতসকলৰ মাজত সীমিত বাহ্যিক সমাজত ইয়াৰ পৰিভাষা ধূসৰ হোৱা হেতুকে এই অনুষ্ঠানত সামগ্ৰিক বিষয়ত অনুসন্ধান কৰি আৰু বিশেষত ইয়াৰ সৈতে জড়িত গীত মাত সমূহৰ অধ্যয়নক কেন্দ্ৰ কৰিয়েই এইখনি ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে।

১.০২ লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য ঃ

১. সত্ৰ তথা কমলাবাৰী সত্ৰৰ ইতিহাসৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰা।

২. কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্তনৰ নিয়ম আৰু সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষয়ে অৱগত হোৱা

৩. কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্তনৰ ধৰ্মীয় আৰু সাংস্কৃতিক দিশ সমূহ অনুসন্ধান কৰা

৪. স্বৰলিপি আৰু তাললিপি সহ গীতৰ উপস্থাপন কৰা।

১.০৩ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ ঃ

"শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী"। এই বিষয়ৰ পৰিসৰ সত্ৰ আৰু কমলাবাৰী সত্ৰৰ চমু পৰিচয়, গুৰু কীৰ্ত্তন কেনেদৰে পালন কৰা হয়, গুৰু কীৰ্ত্তনৰ গীত সমূহৰ ওপৰত বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন গীত সমূহত ব্যৱহাৰ কৰা তাল, ব্যৱহৃত বাদ্যযন্ত্ৰ আদিৰ মাজতেই সীমাবদ্ধ।

১.০৪ অধ্যয়নৰ সমস্যা ঃ

"শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী" শীৰ্ষক এই গৱেষণা গ্ৰন্থখনি প্ৰস্তুত কৰোতে কিছু সমস্যাৰ সন্মুখিত হৈছিল সেই সমূহ হৈছে—

১. কমলাবাৰী সত্ৰৰ 'গুৰু কীৰ্ত্তন' অনুষ্ঠানটিৰ পৰ্যাপ্ত আলোচনা সমাজৰ পোহৰলৈ অহা দেখা নাযায়।

২. কমলাবাৰী সত্ৰৰ ভকতৰ সংখ্যা আগতকৈ হ্ৰাস হৈ অহাৰ ফলতো বিজ্ঞ ভকতৰ পৰা এই সম্পৰ্কে

জনাৰ অৱকাশ কমি অহা দেখা যায়।

৩. কৰ্মশালা, শিক্ষাক্ষেত্ৰ আদি বৃত্তিজনিত কাৰণত দুইচেৰেক অভিজ্ঞ ভকতক সততে লগ পোৱাটো সময়ে সময়ে কঠিন হৈ পৰে।

৪. সত্ৰৰ পৰম্পৰাগত ভকতসকলে সকলো ভিতৰুৱা বস্তু বাহিৰলৈ উলিয়াই দিব নোখোজাটো এই অধ্যয়নৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ সমস্যা।

১.০৫ গৱেষণামূলক প্ৰশ্ন ঃ

১. গুৰু কীৰ্ত্তন কেনেকৈ উদ্‌যাপন কৰা হয় ?

২. গুৰু কীৰ্ত্তনত কি কি গীত, ৰাগ, তাল ব্যৱহাৰ কৰা হয় ?

৩. গুৰু কীৰ্ত্তনৰ আৰম্ভণিৰে পৰা বৰ্তমান সময়লৈকে ব্যৱহৃত গীত ৰাগ সমূহ একেই আছেনে ?

৪. কমলাবাৰী সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কেনেকৈ হৈছিল ?

১.০৬ পূৰ্বকৃত অধ্যয়নৰ সমীক্ষা ঃ

"শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী" শীৰ্ষক গৱেষণা কৰ্ম কৰিবলৈ যাওঁতে বিভিন্ন গ্ৰন্থপঞ্জীৰ সহায় লোৱা হৈছে। প্ৰস্তাৱিত ক্ষুদ্ৰ গৱেষণা গ্ৰন্থখনিত প্ৰস্তুত কৰোতে সহায় কৰা সাহিত্য ৰাজি হ'ল—

নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ দ্বাৰা প্ৰণিত "সত্ৰীয়া সংস্কৃতি স্বৰ্ণৰেখা" (১৯৮৪) এই গ্ৰন্থখনিত কমলাবাৰী সত্ৰ তথা গুৰুকীৰ্ত্তনৰ বিষয়ে আভাস পোৱা যায়।

কমলাকান্ত দেৱ গোস্বামীৰ 'উত্তৰ কমলাবাৰী সত্ৰৰ ইতিবৃত্ত' গ্ৰন্থত কমলাবাৰী সত্ৰৰ ইতিহাস সম্পৰ্কে আভাস পোৱা যায়।

কেশৱানন্দ দেৱ গোস্বামীৰ 'সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপৰেখা (১৯৮৬) গ্ৰন্থত শংকৰদেৱ আৰু মাধৱ দেৱৰ তিথিৰ বিষয়ে কিছু সমল পোৱা যায়।

ধৰ্মেশ্বৰ হাজৰিকা 'প্ৰসংগ প্ৰণালী' এই গ্ৰন্থখনিত কমলাবাৰী সত্ৰৰ আভাস পোৱা যায়।
মহন্ত বাপচন্দ্ৰ 'শংকৰদেৱৰ ব্যক্তিত্ব আৰু সত্ৰ ব্যৱস্থা' (২০১২)। এই গ্ৰন্থৰ পৰা সত্ৰ উৎপত্তি সম্পৰ্কে আভাস পোৱা যায়।

১.০৭ অধ্যয়নৰ পদ্ধতি আৰু সমল ঃ

"শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী" শীৰ্ষক গৱেষণা গ্ৰন্থখনি প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যাওঁতে বিশ্লেষণাত্মক আৰু বৰ্ণনাত্মক পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হৈছে।

উৎস হিচাপে মুখ্য আৰু গৌণ দুয়োটা পদ্ধতি অৱলম্বন কৰা হৈছে। মুখ্য সমল হিচাপে সত্ৰৰ ভকত বৈষ্ণৱ আৰু সত্ৰৰ লগত জড়িত সমল ব্যক্তিসকল আৰু গৌণ সমল হিচাপে আছে বিভিন্ন গ্ৰন্থপঞ্জী, গৱেষণা পত্ৰ, ইণ্টাৰনেট আদি।

দ্বিতীয় অধ্যায়

২.০০ অসমৰ সত্ৰ আৰু কমলাবাৰী সত্ৰৰ ইতিহাস ঃ

২.০১ অসমৰ সত্ৰ ঃ

অসমৰ সমাজ জীৱনত সত্ৰানুষ্ঠানে বিৰাট স্থান দখল কৰি আহিছে। অসমৰ জনজীৱনত সত্ৰই গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান দখল কৰিছে। সংস্কৃতত 'সত্ৰ' মানে দীৰ্ঘকালীন যজ্ঞ আৰু অন্ন-জলাদি বিতৰণৰ স্থানক বুজায়। বৈদিক সাহিত্যত যিবোৰ যজ্ঞ একে দিনতে সম্পন্ন হৈছিল তাক 'একাহ' যজ্ঞ বোলা হৈছিল, যিবোৰ যজ্ঞত এদিনতকৈ বেছি কিন্তু বাৰ দিনতকৈ কম লাগিছিল সেই যজ্ঞক 'অহীন' যজ্ঞ বোলা হৈছিল আৰু সিবোৰ যজ্ঞ বাৰ দিনতকৈ অধিক কাল ব্যাপি অনুষ্ঠিত হৈছিল সেইবোৰক বোলা হৈছিল সত্ৰ যজ্ঞ।[১] বেদ, উপনিষদ, ভাগৱত, পুৰাণ আদিত সত্ৰৰ উল্লেখ পোৱা যায়। ভাৰতৰ পৌৰাণিক 'ঋক' বেদতেই 'সত্ৰ' শব্দৰ উল্লেখ পোৱা যায়।

"সত্ৰে হং জাতাবিষিতা নমোভিঃ কুম্ভোৰাত সিমিচতুঃ সমানম্।
ততো হ মান উদিয়ায় মধ্যওতো আতমৃষিমাহূৰ্বাসিষ্ঠম।।" (বন্দ্যোপাধ্যায় ১৩৯)

ইয়াত সত্ৰ শব্দটোৱে যজ্ঞক বুজাইছে। ভাগৱত পুৰাণতো 'সত্ৰ' শব্দৰ ব্যৱহাৰ পোৱা যায়। যজ্ঞ অৰ্থতহে শব্দটো ব্যৱহাৰ হৈছে। ভাগৱতত অৱশ্যে সত্ৰ শব্দটো ব্যৱহাৰ হৈছে—

নৈমিশেহনিমিষে ক্ষেত্ৰে ঋষয় শৌণকাদয়
সত্ৰং স্বৰ্গায় লোকায় সহস্ব সমমাসত। (তৰ্কৰত্ন শ্লোক-৫)

অৰ্থাৎ বহু বছৰ ধৰি শৌণকাদি ঋষিসকলে যজ্ঞ অনুষ্ঠান কৰিছিল। ইয়াৰ পৰা বুজিব পাৰি যে দীৰ্ঘদিনীয়া যজ্ঞ বুজাবলৈ ভাগৱতত সত্ৰ শব্দটো ব্যৱহাৰ হৈছিল। অসমীয়া ভাষাত শংকৰদেৱে ভাগৱতত প্ৰথম 'সত্ৰ' শব্দৰ ব্যৱহাৰ কৰা দেখা যায়।

চৰিত পুথিত সত্ৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ দেখা পোৱা যায়। ভূষণদ্বিজৰ 'শংকৰদেৱৰ চৰিত'ত সত্ৰগৃহ নিৰ্মাণ কৰি ভাগৱত ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ কৰা কথা উল্লেখ পোৱা যায়—

শংকৰ বোলন্ত ভাই শুনিয়োক ৰামৰাই
দেৱ গৃহ সাজিয়ো যতনে।
হেন কথা শুনিলন্ত সত্ৰগৃহ সজাইলন্ত
ৰামৰাই মহাৰঙ্গ মনে।।

নীলকণ্ঠ দাসৰ 'শ্ৰীশ্ৰী দেৱদামোদৰ চৰিত্ৰ'ত 'সত্ৰ' সম্পৰ্কে পোৱা যায় যে—

শূদ্ৰে ব্ৰাহ্মণক সত্ৰ দিবাক নাপায়।
এতেকেসে শিক্ষা দিয়াবোহো অন্য ঠাই।

১. সাক্ষাৎকাৰ, সোণাৰাম বুঢ়া ভকত

অৱশ্যে এই পদ ফাঁকিত ব্যৱহাৰ কৰা 'সত্ৰ' শব্দই ধৰ্ম জ্ঞান অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰিছে।

সত্ৰ সম্পৰ্কে তীৰ্থনাথ শৰ্মাই আউনীআটী সত্ৰৰ বুৰঞ্জীত উল্লেখ কৰিছে— সত্ৰ শব্দৰ বুৎপত্তিগত অৰ্থ এনেদৰে দেখুৱাব পাৰি, যেনে সৎ + ত্ৰ অৰ্থাৎ সৎসংগ, অথবা সৎ + ত্ৰৈ, অৰ্থাৎ সপ্তজনক যিয়ে মুক্তি প্ৰদান কৰে। সৎসংগ ত্ৰিবিধ। পৰমত্মা, ভকত বা সন্তৰ সংগ - সান্নিধ্য আৰু সদ্‌গুৰুৰ সংগ। মুঠ কথাত, অসমীয়া বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ দেৱ, গুৰু, নাম আৰু ভকত এই চাৰি মহাবস্তুৰ মহিমাময় একত্ৰ অৱস্থানেই 'সত্ৰ'।

নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ মতে — 'সত্ৰ' মানে সৎ + ত্ৰ = পুণ্যধামলৈ গতি কৰা অৰ্থাৎ বা সৎ (ধাৰ্মিক লোকক) 'ত্ৰ' (ত্ৰাণ কৰে) = সৎলোকক ত্ৰাণ কৰে। এইবোৰক সত্ৰ বুজায়। তেখেতে কয় যে—'সত্ৰ' শব্দটো পৌৰাণিক বা প্ৰাচীন শাস্ত্ৰীয় শব্দ হ'লেও ই ব্যৱহাৰিক ক্ষেত্ৰত পৌৰাণিক নহয়। জগত গুৰু শংকৰ-মাধৱদেৱৰ দিনত আৰু উত্তৰ কালৰ কিছু বছৰলৈ যথাসম্ভৱ 'সত্ৰ' শব্দটো ধৰ্মানুষ্ঠানবোৰত ব্যৱহাৰ হোৱা নাছিল বুলি ভবা হয়। 'স্থান' নামৰ এটা বিশেষ শব্দ (সত্ৰ শব্দৰ প্ৰতিশব্দৰূপে) ব্যৱহাৰ হৈছিল যদিও দুজনা মহাপুৰুষৰ দিনত সত্ৰ শব্দৰ ব্যৱহাৰ হৈছিলনে নাই সন্দেহৰ বিষয়। স্থানক থোৰতে থান বুলিও কোৱা হয়। কিন্তু এইটো নিশ্চিত যে 'সত্ৰ' শব্দটো শংকৰদেৱৰ সৃষ্টি।

হেমকোষত 'সত্ৰ' শব্দৰ অৰ্থ সৎ, ধাৰ্মিক লোক + ত্ৰৈ, উদ্ধাৰ কৰ, সন্তসকলক ত্ৰাণ কৰে, এতেকে গোসাঁই ভকতৰ নিবাসৰ ঠাই মহন্তসকলৰ ঘৰ বুলি উল্লেখ কৰা হৈছে।

চন্দ্ৰকান্ত অভিধানৰ মতে 'সত্ৰ' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল পুৰণি যজ্ঞৰ দীঘলীয়া অনুষ্ঠান। গোসাঁই বা বৈষ্ণৱ সকল গোটখাই থকা ঠাই।

"সত্ৰ শব্দই বৈষ্ণৱ সমাজৰ এক পবিত্ৰ স্থানক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। ভকত বৈষ্ণৱৰ সমন্বিতে একান্তভাৱে ভাগৱত চৰ্চা, উপাসনাৰ মুখ্য স্থান লগতে সৎ পথ দেখুৱাৰ অনুষ্ঠান সেয়াই 'সত্ৰ'।" [২]

শংকৰদেৱে প্ৰতিষ্ঠা কৰা সত্ৰই পৰৱৰ্তী সময়ত বহুলভাৱে প্ৰচাৰ হ'ল। 'সত্ৰ' শব্দই ব্যাপক অৰ্থ বহন কৰিব ললে। শংকৰোত্তৰ যুগতে ৰামৰায়ৰ 'গুৰুলীলা' চৰিতপুথিত সত্ৰৰ বিকাশৰ ছবি দেখা পোৱা যায়—[৩]

পশ্চিমে গৰঘানদী অতি অনুপম।
সত্ৰ নিৰ্মিলন্ত তৈতে তৰুৱাধাপ নাম।।
চতুৰপাশে গড় নিৰ্মিলেকে ভাল কৰি।
নগৰ ভিতৰ ভৈলা বৈকুণ্ঠ নগৰী।।
পাটদ্বাৰা উপৰে উচ্চত ৰম্য ঘৰ।
তাহাৰ ভিতৰে চাৰিহাটী মনোহৰ।।
হাটীৰ মধ্যত হৰি মন্দিৰ বান্ধিলা।

২. গোস্বামী, নাৰায়ণ চন্দ্ৰ ঃ 'সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা', পৃ. ৪৫০

৩. গোস্বামী, নাৰায়ণ চন্দ্ৰ ঃ 'সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা', পৃ. ৪৩৬

চটীক লগায়ো বেৰে জিঞ্জৰী কাটিলা।।

এইদৰেই সত্ৰৰ পূৰ্ণ বিকাশ হৈছিল বুলিব পাৰি। গুৰুগৃহ, নামঘৰ, মণিকূট, উদাসীন ভকতৰ হাটী, অতিথিশালা আদিৰ লগতে সত্ৰত বিভিন্ন বিষয় বাব নামপ্ৰসংগৰ ক্ৰম আদিৰ সৃষ্টি হ'ল।

পৰৱৰ্তী সময়ত সত্ৰ সমূহৰ ব্যাখ্যা হ'বলৈ ধৰিলে এনেধৰণৰ—নৱধা ভক্তিৰে ধৰ্মৰ প্ৰসংগ কৰা আৰু জীৱক তৰণৰ পথ দেখুওৱা এক আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰৰ লগতে সত্ৰসমূহ হৈ পৰিল সাহিত্য সংগীত, নৃত্য নাট্য, স্থাপত্য, ভাস্কৰ্য্য কলা সমূহৰ চৰ্চা আৰু অনুশীলনৰ কেন্দ্ৰস্থল। আনহাতে নামঘৰ মণিকূট, গুৰুগৃহ, ভকতৰ হাটী, ভঁৰাল ঘৰ, অতিথিশালা, কৰাপাট আদি নিৰ্মাণেৰে সত্ৰৰ বৰ্ণনা কৰা হ'ল। এনে পূৰ্ণ পৰ্যায়ৰ সত্ৰ সৃষ্টিত দামোদৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱে অগ্ৰণী ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিলে। দামোদৰদেৱৰ দ্বাৰা স্থাপিত পাটবাউসীতে প্ৰথমে পূৰ্ণ পৰ্যায়ৰ সত্ৰৰ আৰ্হি পোৱা যায়। ৰামৰায় দিয়া ভূমিতেই দামোদৰদেৱে সত্ৰ আৰম্ভ কৰে। যি সত্ৰৰ আৰ্হি দেখি শংকৰদেৱে সন্তোষ লাভ কৰিছিল।[৪] সত্ৰৰ এনে পৰিৱেশত মুগ্ধ হৈয়ে শংকৰদেৱে মাধৱদেৱক তেনে পৰ্যায়ৰ সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ আদেশ দিছিল।

"পৰৱৰ্তী সময়ত 'প্ৰকৃতি' অনুসৰি (অৰ্থাৎ স্বভাৱ, চৰিত্ৰ, আচাৰ ব্যৱহাৰ) বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰৰ অৰ্থে প্ৰতিষ্ঠা হোৱা অসমৰ বিভিন্ন সত্ৰবোৰৰ প্ৰকৃতিগত দিশৰ পৰা সত্যেন্দ্ৰ নাথ শৰ্মাই সত্ৰক তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিছে— (১) উদাসীন (২) অৰ্ধউদাসীন (৩) গৃহস্থী।[৫]

১. **উদাসীন ঃ** যিবোৰ সত্ৰ কেৱল উদাসীন বা কেৱলীয়া ভকতৰ বাসস্থান, যিবোৰ চৌহদত গৃহস্থী জীৱন-যাপন কৰিবলৈ দিয়া নহয়, য'ত নাৰীৰ ৰাত্ৰিবাস নিষেধ আৰু ঈশ্বৰ চিন্তা উপাসনা আদিয়েই ভকত সকলৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ প্ৰধান কাৰ্যসূচী সেইবোৰক উদাসীন বা বিহাৰ সম সত্ৰ বুলি ক'ব পাৰি।

২. **অৰ্ধ উদাসীন ঃ** যিবোৰ সত্ৰৰ নিৰ্দিষ্ট গৃহী বা গৃহস্থী সকলৰ আৰু তাৰ বিপৰীতে নিৰ্দিষ্ট দিশত উদাসীন সকলৰ হাটীৰ ব্যৱস্থা কৰা আছে, য'ত সত্ৰাধিকাৰ, ডেকা সত্ৰাধিকাৰ আদি প্ৰধান সত্ৰীয়া ভকত সকলে উদাসীন জীৱন যাপন কৰে, তেনে সত্ৰক অৰ্ধ উদাসীন সত্ৰ বুলিব পাৰি।

৩. **গৃহস্থী ঃ** যিবোৰ সত্ৰৰ সত্ৰীয়াসকলে গৃহস্থী জীৱন যাপন কৰি সমাজৰ আন দহজনৰ দৰেই সাংসাৰিক জীৱন অতিবাহিত কৰি তাৰ মাজতে শিষ্য ভজায় ধৰ্মীয় আচাৰ, অনুষ্ঠান পালন কৰি ধৰ্ম প্ৰচাৰ আৰু পালনত অৰিহণা যোগাই আহিছে তেনেবোৰ সত্ৰই হ'ল গৃহস্থী সত্ৰ। বৰ্তমান সময়তো এই তিনি প্ৰকাৰ সত্ৰই অসমৰ সত্ৰ সমাজত দেখা পোৱা যায়।

সত্ৰ সমূহক মূল সত্ৰ, আজ্ঞাপৰ সত্ৰ, শলাৰন্তি — এই তিনিটা শ্ৰেণীত গুৰু চৰিত পুথিত ভাগ কৰিছে। নিৰ্দিষ্ট আদৰ্শৰে প্ৰতিষ্ঠা কৰা সত্ৰ সমূহ হ'ল মূল সত্ৰ। যেতিয়া কোনো শিষ্য বা ভকতে গুৰু আজ্ঞালৈ বা

৪. সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপছায়া, পৃষ্ঠা. ৩০৪

৫. সাক্ষাৎকাৰ, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ বৰগায়ন।

আদেশ ক্ৰমে নতুন সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে তেতিয়া সেই সত্ৰক আজ্ঞাপৰ সত্ৰ আখ্যা দিয়া হ'ল। কোনো ধৰ্মাচাৰ্যৰ বা মূল সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ সতি-সন্ততি সকলে মূলসত্ৰক পবিত্ৰ বুলি গণ্য কৰা কোনো এপদ বা অধিক বস্তু নি সেই সত্ৰৰ নামতে ভিন্ন নামত নতুন সত্ৰ স্থাপন কৰে তেনে সত্ৰক শলাবন্তি সৰু বা শাখা সত্ৰ বোলা হয়।

পৰৱৰ্তী সময়ত শংকৰদেৱৰ মৃত্যুৰ পাছত অসমৰ বৈষ্ণৱ সমাজত সংহতি বিভাজন হয়। বৈষ্ণৱ সত্ৰসমূহৰ মাজত শংকৰদেৱৰ পৰৱৰ্তী কালত চাৰিটা সংহতি হোৱা বুলি কোৱা হয়। এই সংহতি নিজৰ নিজৰ পৃথকতাৰ ভিত্তিত হোৱা একোটা গোতৰ সমৰ্থক। অসমত "সংহতি শব্দ লৌকিক ৰূপত 'সংযতি' স্বৰূপেও ব্যৱহৃত হৈ আছে"।[৫] গুৰু, নাম, দেৱ, ভগকত সত্ৰৰ এই চাৰি প্ৰধান আধাৰৰ আগ পিছৰ পৃথকতা সংহতি ভেদে স্বীকৃত হ'ল। অৰ্থাৎ ঘাই আধাৰ বস্তুৰ এটি বা দুটিৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দি নিয়ম নীতি প্ৰচলন কৰাৰ বাবে ক্ৰমে—ব্ৰহ্মসংহতি, পুৰুষ সংহতি, কাল সংহতি আৰু নিকা সংহতি নামেৰে নামাংকিত হ'ল। নিজৰ সংহতি তথা সম্প্ৰদায়ৰ ওপৰ অধিক গুৰুত্ব দিয়াৰ বা নিয়ম-নীতি, আচাৰ-প্ৰণালীয়েও কিছু পৃথক ৰূপ ল'লে। পাৰস্পৰিক সান্নিধ্য সততে নোহোৱাৰ বাবেয়েও নিয়ম-নীতিসমূহত পৃথকতা আৰম্ভ হ'ল। ধৰ্মাচাৰ্য সকলে নিজৰ নিজৰ আদৰ্শ লৈ সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। তাৰ পৰাই উৎপত্তি হয় চাৰি সংহতি। ব্ৰহ্ম সংহতি সত্ৰ সমূহ হ'ল—দক্ষিণপাট সত্ৰ, আউনীআটী সত্ৰ, গড়মুৰ সত্ৰ, কুৰুৱাবাহী সত্ৰ ইত্যাদি।

পুৰুষ সংহতি সত্ৰ সমূহ হ'ল—বৰদোৱা, চামগুৰি সত্ৰ, দীঘলী সত্ৰ, কোৱামৰা সত্ৰ ইত্যাদি।

কাল সংহতি সত্ৰ সমূহ হ'ল—ভৱানীপুৰ সত্ৰ, কালঝাৰ সত্ৰ, পোৰা ভঁৰাল সত্ৰ, জোৰাৰদি সত্ৰ, মায়ামৰা সত্ৰ, আহঁতগুৰি সত্ৰ ইত্যাদি।

নিকা সংহতিৰ সত্ৰ সমূহ হ'ল—বৰপেটা সত্ৰ, মধুপুৰ সত্ৰ, জৰাবাৰী সত্ৰ আৰু কমলাবাৰী সত্ৰ ইত্যাদি।

শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰ নিকা সংহতিৰ অন্তৰ্গত এক প্ৰধান আৰু অন্যতম সত্ৰ। শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰখন মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ প্ৰিয় শিষ্য বদলা পদ্ম আতাই পোন প্ৰথমে ১৬৭৩ চনত মাজুলীত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল।

সত্ৰৰ হাটী, পুখুৰী, ভকত, সেৱক সকলোৰে সৈতে বদলা পদ্ম সাত বছৰ ছয় মাহ থাকি গুৰুজনাৰ ধৰ্মৰ ভেটিটো অধিক সুদৃঢ় কৰি তুলিছিল। ডফলাৰ উপদ্ৰৱত মন অসন্তুষ্ট হোৱাত তেওঁ নাৱেৰে যাত্ৰা কৰি দুবছৰ ৰামগুৰুৰ ঘৰত কটাই পৰশুৰাম মুদৈৰ বাৰীলৈ আহি তাত দুমাহ দিন কটায়। এনেদৰে অ'ত ত'ত ভ্ৰমি থাকি গুৰুজনাৰ ভক্তি ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ কৰিছিল। এদিন হৰি আতৈয়ে পদ্ম আতাক ভাল মাটি এডোখৰ চাই বেলেগ এখন সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ কথা কয়। পদ্ম আতাই হৰি আতৈক সত্ৰৰ বাবে কোনে মাটি দিব বুলি সোধাত হৰি আতৈয়ে পুৰুযোত্তম বৰুৱাৰ সুন্দৰ কমলাটেঙাৰ বাৰী এখন আছে আৰু এই বাৰীখন তেওঁক ৰজাই পূৰ্বতে দান দিছিল বুলি আতাক কৈছিল। সেই বাৰীখন সত্ৰৰ বাবে খুজিলে পুৰুযোত্তম বৰুৱাই নিশ্চয় মানা নকৰে বুলি হৰি আতৈয়ে আতাক ব্যক্ত কৰিছিল। এই কথা শুনি পদ্ম আতাই পুৰুযোত্তম বৰুৱাৰ ওচৰলৈ ভকত পঠালে আৰু আতাৰ বাৰ্তা তেওঁক অৱগত কৰালে। আতাৰ বাৰ্তা শুনি আনন্দ মনেৰে বৰুৱাই নিজৰ কমলাটেঙাৰ বাৰীখন

সত্ৰ পাতিবলৈ পদ্ম আতাক দিছিল। তাতে নামঘৰ, মণিকূট, ভকতৰ হাটী বহা পুখুৰী আদি পাতি সত্ৰ নিৰ্মাণ কৰিছিল। এই সত্ৰখনেই 'কমলাবাৰী সত্ৰ' নামে প্ৰসিদ্ধ। কমলাবাৰী সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ বাবে বদলা পদ্ম আতাৰ নাম 'কমলাকান্ত আতা' হয়। আনহাতে মাজুলীৰ শালমৰা মৌজাত মাধৱদেৱ কোচ বিহাৰত থকা সময়ত বৰনাৰায়ণপুৰৰ মাওকুচিৰ পদ্মই গুৰুৰ সমুখ হৈ উজানত মহাপুৰুষৰ গাৰ বদলে ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ ভাৰ পায়। পদ্ম আতাই বদলা আতা নাম পাই উজনিলৈ আহি কলানিভেটি, শলখ, পচতিয়া ভেটি, হামৰা, বদুলা আদি ঠাইত সত্ৰ পাতি ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ কৰাৰ পাছত বেজবৰুৱা বংশৰ উপৰিপুৰুষ পুৰুষোত্তম বৰুৱাক টুনি নৈৰ পাৰত টেঙানিবাৰীত শেষত কমলাবাৰী সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। গেজেটিয়াৰ মতে কমলাবাৰী সত্ৰৰ লাখেৰাজৰ পৰিমাণ ৫৯০০ একৰ।

কমলাবাৰী সত্ৰ উৎপত্তিৰ সম্পৰ্কে বহুজনৰ কিছু বিভিন্ন মত পোৱা যায়—

কমলাবাৰী সত্ৰৰ নামটোৰ সম্পৰ্কে শ্ৰী নাৰায়ণ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে তেওঁৰ 'সত্ৰীয়া সংস্কৃতি স্বৰ্ণৰেখা' গ্ৰন্থখনিত প্ৰকাশ কৰিছে যে কমলা টেঙাৰ বাৰীত সত্ৰ পতাৰ বাবে কমলাবাৰী হোৱাটো কোনো কাৰণত বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰি। আনহাতে 'কমলা' শব্দটোৰ অসমীয়া ৰূপ 'সুমথিৰা'। কমলা শব্দটো বঙলা শব্দ বুলি জনা যায়। 'কমলাবাৰী' বুলি নিদি 'সুমথিৰাবাৰী' বুলি দিয়াই প্ৰশস্ত আছিল যেন লাগে। কিন্তু শুদ্ধ ভাবে ক'ব গ'লে কমলাটেঙাৰ বাৰীত সত্ৰ পতাৰ কাৰণেই কমলাবাৰী সত্ৰ নামকৰণ হোৱা নাই। দৰাচলতে পদ্ম আতাৰ দশ নামৰ ভিতৰত 'কমলাকান্ত আতা' নামেৰেও প্ৰখ্যাত আছিল। মহাপুৰুষৰ গাৰ বদলি যোৱা বাবে যেনেকৈ বদুলা আতা নামেৰে জনাজাত হয়, তেনেকৈ কমলাকান্ত আতা নামেৰেই 'কমলাবাৰী' নামকৰণ হোৱাটো সত্য। 'বাৰী' শব্দটো সংস্কৃত আৰু অসমীয়া দুয়োটাই হয়। তাৰ অৰ্থ হ'ল উপবন অৰ্থাৎ ঘৰৰ চাৰিওফালে গছ থকা ঠাই। কমলাবাৰী মানে কমলাকান্ত আতাৰ বাসস্থান।[৭]

কমলাবাৰী সত্ৰৰ নামৰ সম্বন্ধে আন এক মত পোৱা যায়—

বদলা পদ্ম আতাৰ চৰিতত চৰিতকাৰ গৰাকীয়ে চৰিতৰ শেষত এটি নতুন সন্ধান দিছে—

শ্ৰীকৃষ্ণ কমলা আই   যৈসানি হৰিয়া যাই
মাথাৰ কমল পুষ্প পৰি।
কমলাবাৰী নামে খ্যাত   ঋষিৰো আশ্ৰম তাত
নৃত্য গীতে ধৰ্ম থৈলা ভৰি।। (আতাৰ চৰিত্ৰ)

অৰ্থাৎ শ্ৰীকৃষ্ণই কুণ্ডিলৰ পৰা ৰুক্মিণীক হৰণ কৰি আনোতে ৰুক্মিণীদেৱীৰ মূৰৰ কমল ফুলপাহ এই স্থানতে খহি পৰিছিল। সেই স্থানতে সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা হোৱা বাবে ইয়াৰ নাম কমলাবাৰী হ'ল।

১৯৯৫ শকাব্দৰ আঘোণ মাহৰ শুক্লা একাদশী তিথিৰ দিনা কমলাবাৰী সত্ৰখন লোৱা হৈছিল। পদ্ম আতাই তেৰাৰ পিছত সত্ৰৰ উত্তৰাধিকাৰী হিচাপে 'হৰি আতৈ'ৰ নামটি প্ৰস্তাৱ কৰিছিল কিন্তু সজকাৰ্যত বিঘিনি

ঘটিল। হৰি আতৈ পদ্ম আতাৰ জীৱনকালতে অকালতে দেহত্যাগ কৰিলে। আতাই মৰ্মান্তিক বেজাৰ পালে আৰু এতিয়া কাক কমলাবাৰী সত্ৰৰ ধৰ্মাধিকাৰ পাতিব তাকে ভাবি শেষত হৰি আতৈৰ ভায়েক শ্ৰীৰাম আতৈক ধৰ্ম ভাৰখন জীৱিত কালতে সোধাই আৰু ধৰ্মভাৰ অৰ্পণ কৰি ১৫৯৮ শকৰ ভাদ মাহৰ শুক্লা একাদশী তিথিৰ দিনা জীৱনৰ নৰনাট্য সম্বৰণ কৰিলে। বদলা পদ্ম আতাৰ পিছত 'শ্ৰী ৰাম আতা' কমলাবাৰী সত্ৰৰ অধিকাৰ হ'ল। কমলাবাৰী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ হোৱাৰ পিছত ভকতসকলক ভাগে ভাগে গায়ন-বায়ন, নামলগোৱা, পাঠক, ঘোষা-কীৰ্তনৰ সুৰ গীত নৃত্য, কলা-সংস্কৃতিৰ সকলো দিশৰ শিক্ষাৰে সত্ৰখন উজ্বলাই তুলিছিল।

কমলাবাৰী সত্ৰত বদুলা পদ্ম আতাৰ প্ৰয়াণৰ পিছত ধৰ্মগাদী শুৱনি কৰা তেৰাসকল হ'ল—

১) শ্ৰীৰাম সতৰীয়া

২) কৃষ্ণ আতৈ

৩) উদ্ধৱ আতৈ

৪) মুদৰি আতৈ

৫) পৰমানন্দ বাপু

৬) বিনন্দ বাপু

৭) ওজা সতৰীয়া

৮) কমললোচন বাপু

৯) কৃষ্ণহৰি বাপু

১০) নাৰায়ণ বাপু

১১) ৰামকৃষ্ণ বাপু

১২) পৰমানন্দ বাপু

১৩) মুকুন্দ বাপু

১৪) সহজানন্দ বাপু

১৫) ৰঘুদেৱ

১৬) সত্যাবৰ দেৱ

১৭) জগন্নাথ দেৱ

১৮) শম্ভুনাথ দেৱ

১৯) কৃষ্ণকান্ত দেৱ

২০) লক্ষ্মীকান্ত দেৱ

২১) চন্দ্ৰকান্ত দেৱ

২২) চন্দ্ৰহাস দেৱ

২৩) ভবকান্ত গোস্বামী

পূৰ্বোক্ত সত্ৰাধিকাৰসকলৰ ভিতৰত চৈধ্যগৰাকী ব্ৰাহ্মণ আছিল আৰু বাকীসকল কায়স্থ। ব্ৰাহ্মণ আৰু কায়স্থ সাল-সলনিকৈ সত্ৰীয়া হোৱাৰ প্ৰধান কাৰণ হ'ল উপযুক্ত অৰ্হতাসম্পন্ন ব্যক্তিৰ প্ৰয়োজন। যি সময়ত যিজনকে উপযুক্ত বুলি সত্ৰই আৰু শিষ্য বৰ্গই গণ্য কৰিছিল, সেইজন ব্ৰাহ্মণ হওক বা কায়স্থই হওক তেঁৱেই কমলাবাৰী সত্ৰৰ শাসনভাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। এনে নিৰ্বাচন শংকৰদেৱৰ পৰম্পৰাক্ৰমে চলি আছিল কিন্তু কৃষ্ণকান্ত গোস্বামী সত্ৰাধিকাৰ দিনত কিছু সলনি হয়। তেওঁৰ দিনত কমলাবাৰী সত্ৰত কায়স্থ সত্ৰাধিকাৰৰ স্বায়ত্ত শাসন সাব্যস্ত কৰি ব্ৰাহ্মণৰ পৰা কমলাবাৰী সত্ৰক আঁতৰাই আনিবৰ বাবে সত্ৰৰ শিষ্যৰ সৈতে মিলি ইংৰাজৰ ওচৰত গোচৰ দাখিল কৰে। এই গোচৰত কৃষ্ণকান্ত দেৱ জয়ী হয়। ফলত সত্ৰত থকা দুজন ব্ৰাহ্মণ সত্ৰীয়া শম্ভুনাথ দেৱ আৰু জগন্নাথ দেৱ সত্ৰ ত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হয়। তেওঁলোকে সত্ৰৰ শিষ্য দীননাথ বেজবৰুৱাৰ গ্ৰাণ্ট কৰা মাটিত সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে। উত্তৰ দিশত প্ৰতিষ্ঠা কৰা বাবে 'উত্তৰ কমলাবাৰী' সত্ৰ নাম ৰখা হয়।

পৰৱৰ্তী সময়ত চন্দ্ৰহাঁস দেৱ সত্ৰাধিকাৰ হৈ থকা সময়ত আতাৰ লগত সামান্য কথাত মনোমালিন্য হৈ দুশ ভকতৰ ভিতৰত ১২০ জন ভকত সত্ৰ ত্যাগ কৰি সত্ৰৰ পৰা প্ৰায় দুমাইল দূৰত্বত টুনী নদীৰ পাৰত নতুনকৈ এখন সত্ৰ স্থাপন কৰে। সত্ৰখনিৰ নাম হয় শ্ৰীশ্ৰী নতুন কমলাবাৰী সত্ৰ। সেই সত্ৰখনৰ সত্ৰাধিকাৰ হয় শ্ৰীঘনকান্ত দেৱ গোস্বামী।

উল্লেখযোগ্য যে ১৬৭৩ চনত প্ৰতিষ্ঠিত মাজুলীৰ এই মূল সত্ৰখন ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰাখহনীয়াত বিধ্বস্ত হৈছিল। চৰকাৰৰ অনুদানত ১৯৭৫ চনত তিতাবৰৰ মহিমাবাৰীত পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী নামেৰে খ্যাত সত্ৰখন পুনৰ তিতাবৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল শ্ৰীশ্ৰীভৱকান্তদেৱ গোস্বামীয়ে।

১৬৭৩ চনত বদলা পদ্ম আতাই মাজুলীত প্ৰতিষ্ঠা কৰা শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰ পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত সময়ৰ পাকচক্ৰত পৰি তিনি ভাগত বিভক্ত হ'ল যদিও ইয়াৰ মূল আভ্যন্তৰীণ সামগ্ৰীক বিষয়বোৰৰ অলপো হীনদেঢ়ি নোহোৱাকৈ আজিকোপতি চৰ্চা চলি আছে, যিয়ে অসমৰ সাংস্কৃতিক তথা ধৰ্মীয় ক্ষেত্ৰত বিশেষ স্থান দখল কৰি প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আহিছে।

তৃতীয় অধ্যায়

৩.০০ শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী -

উৎপত্তি কালৰে পৰা কমলাবাৰী সত্ৰই দৈনন্দিন কৰ্ম সমূহ নিজ পৰম্পৰা অনুযায়ী আজি পৰ্যন্ত পালন কৰি আহিছে। কমলাবাৰী সত্ৰত 'দৈনিক নিয়ম' ব্যৱস্থাটো সত্ৰীয়া ধৰ্মীয় ধাৰাৰ এটা আৰশ্যক প্ৰসংগ।

ইয়াৰ দুটা শাখা আছে—

১) নিত্য

২) নৈমিত্তিক

ভাষাগতভাৱে 'নিত্য' মানে হৈছে দৈনন্দিন বিনা বাধাত চলি যোৱা। নৈমিত্তিক মানে মাহ বা বছৰৰ আদি। নিত্য আৰু নৈমিত্তিক সম্বন্ধে শাস্ত্ৰত বহু মত পোৱা যায় যদিও মহাপুৰুষীয়া সত্ৰত ইয়াক বেলেগকৈ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। উদাসীন সত্ৰত অৱশ্যে বাৰ্ষিক উৎসৱসমূহ নৈমিত্তিক অনুষ্ঠান হিচাপে পালন কৰা হয়। এইটো দুটা ভাগত বিভক্ত —

১. মুখ্য

২. গৌণ

এই দুটা ভাগত সত্ৰসমূহৰ উৎসৱ উদ্‌যাপন কৰা হয়। যেনে—ভাদমহীয়া শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, বদলা পদ্ম আতাৰ কীৰ্ত্তন, বহাগ বিহু, আতাসকলৰ কীৰ্ত্তন, ৰাসোৎসৱ, ফল্গুৎসৱ, কৃষ্ণ জন্মাষ্টমী, শংকৰ জন্মোৎসৱ, মাঘ বিহু আৰু গৌণ হিচাপে ধৰা হয় কাতি বিহু আৰু সত্ৰাধিকাৰ সকলৰ তিথি সমূহ।

শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰুকীৰ্তন হৈছে নৈমিত্তিক অনুষ্ঠানৰ এটা অংশ আৰু এই তিনি গুৰুৰ কীৰ্ত্তন হৈছে প্ৰধান অনুষ্ঠান। প্ৰত্যেক গুৰুৰে চাৰি দিনীয়াকৈ মুঠ বাৰ দিনীয়াকৈ নৃত্য গীতৰ প্ৰচাৰৰ মাজেৰে উদ্‌যাপন কৰা তিনি গুৰু কীৰ্তনৰ প্ৰথম আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰা তথা প্ৰচাৰক আছিল কমলাবাৰী সত্ৰৰ পূৰ্ব সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত গোস্বামী।

কমলাবাৰী সত্ৰত ভাদমাহত উদ্‌যাপন কৰা প্ৰধান অনুষ্ঠান তিনি গুৰু কীৰ্তন একক আৰু অন্যতম। প্ৰথমে শংকৰদেৱৰ, দ্বিতীয়তে মাধৱ দেৱৰ আৰু শেষত বদুলা পদ্ম আতাৰ চাৰি দিনীয়াকৈ গুৰু কীৰ্তন উদ্‌যাপন কৰা হয়। এই চাৰিদিনৰ প্ৰত্যেক দিনকে চাৰিটা পৃথক নামেৰে নামাকৰণ কৰা হয়—

১. চাউল ভোজনী

২. থাপনি

৩. কীৰ্ত্তন

৪. ভাঙনী

৩.০১ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন ঃ

শংকৰ দেৱৰ গুৰু কীৰ্ত্তন চাৰিদিনীয়া হয়। এই চাৰিদিন অহোৰাত্ৰ নাম প্ৰসংগ, গায়ন-বায়ন, নাচ হয়। চাৰিদিন ৭ খন ধেমালি, ৫ খন নাচ, ৩০ টা মান বৰগীত আৰু দুখন ভাওনা অভিনীত কৰা হয়। ভাদ মাহৰ শুক্লা দ্বিতীয়া তিথিত শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন কৰে।

৩.০১.০১ চাউল ভোজনী ঃ

কীৰ্ত্তনৰ আৰম্ভণি 'চাউল ভোজনী'ৰ দিনা ঘাই দেউৰীজনে সোনকালে স্নান কৰি আহি 'গুৰু আসনত' নতুন বস্ত্ৰ দিব। বাকী দেউৰীসকলে আহি প্ৰসাদৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় দ্ৰব্য প্ৰস্তুত কৰিব। প্ৰসাদ 'গাজি মাহ' ব্যৱহাৰ কৰে। গাই দেউৰীজনে বন্তি প্ৰজ্বলন কৰি শৰাই পাতিব। নাম লগোৱাই ৩/৪ টা মান পুৰাৰ বৰগীত গাব। শ্যাম, অহিৰ, ললিত, কৌ, কল্যাণ আদি ৰাগৰ ৰাগ দি এই ৰাগৰে গীত গাব। প্ৰথমে যি ৰাগৰ গীত গাব। মাজত অন্য ৰাজৰ গীত গালেও শেষৰ 'প্ৰাতু সময়' ভতিমাতো প্ৰথম ৰাগৰ সুৰতহে সমাপন কৰিব। ভটিমা গোৱা শেষ হ'লে নাম লগোৱাই নাম ছন্দৰ ঘোষা "ৰাম ৰঘুপতি পৰমানন্দ পৰম পুৰুষ দীনবন্ধু গোবিন্দ" এই খণ্ড কাই পুনঃ শৰণ চন্দৰ/ "গোপীনাথ গোপীনাথ মোৰে এ কমলাকান্ত হৰি হৰি মোৰ প্ৰভু ৰাম নাৰায়ণ" / এই খণ্ড গাব। এই ঘোষাত কিছু ধৰাবন্ধা নিয়ম আছে। নামলগোৱাৰ ওচৰত ৩/৪ জনমান পালি নাম লগোৱাই ৩/৪ জোৰ তাল লৈ গায়। ঘোষা থ'লে পাঠকে 'কীৰ্তন ঘোষাৰ' অন্তৰ্গত 'কংস বধ' অধ্যায়ৰপৰা ৩ টা কীৰ্তন ঘোষা দিয়ে। 'চাউল ভোজনী'ৰ দিনা কংস বধৰ—

১. মাধৱ ৰাম মুকুন্দ মুৰাৰি

২. গোবিন্দ যদুদেৱ দীন দয়াশীল। তুমিসি বান্ধৱ কৃষ্ণ আৰেসে জানিল

৩. প্ৰাণ বান্ধৱ মাধৱ ৰাম।

দেখো হৰি কৰো প্ৰণাম।।

ইয়াৰে যিকোনো দুটা কীৰ্তন ঘোষাত ভাঙনি দিয়ে। কীৰ্তন শেষ কৰি সত্ৰৰ ভঁৰালীয়ে সত্ৰাধিকাৰ, সমূহ বৈষ্ণৱৰ সাক্ষাতে ভঁৰালত মাহ বিতৰণ কৰিব। শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ 'চাউল ভোজনিত' মাটি মাহ বিতৰণ কৰা হয়। মাহ বিতৰণ হৈ থকা অৱস্থাতে সিপিনে কীৰ্তন ঘৰত দবা মাৰি ভাগৱত পাঠকৰে। সেই দিনা পাঠকে দিয়া কীৰ্তনত যি কাহিনী প্ৰকাশ হয়। ভাগৱততো সেই বৰ্ণনা কৰিব। ভাগৱত পঢ়াৰ অন্তত সত্ৰৰ বুঢ়া ভকতে 'শংকৰ গুৰু চৰিত' পাঠ কৰে। চৰিত শেষ কৰি গায়ন বায়নৰ জোৰা উঠিব। এই গায়ন বায়নত ভৰিমান দি গুৰুমৰ্দন ধেমালিৰ 'বহি চাহিনি' বজায়। গায়ন-বায়ন শেষ হ'লে 'মানচোক নাচ' আৰম্ভ কৰে। মানচোক নাচত

'গোপী-উদ্ধৱ সংবাদ আলামত ৰচিত তিনিটা গীত 'অহিৰ ৰাগ'ত গোৱা হয়। এই দিনাৰ বাবে এই ৰাগ আৰু গীত গোৱা বাধ্যতামূলক। অহিৰ ৰাগ দি শেষ হ'লে গীত আৰম্ভ হয়। বৰবায়ন এজনে দক্ষিণ ফালে থাকি যাত মাৰে, বাকী বায়ন সকলে উত্তৰ ফালে থাকে। গীত তিনিটা হৈছে—

মানচোকৰ গীত —

ৰাগ অহিৰ

"গোবিন্দ গুণ মন লাগি।
সুমৰিতে তনু জলে আগি।।
মধুপুৰী মাধৱ পিউ।
কৈছে ধৰব অব জীউ।।
নিশি সৰ বঞ্চোহোঁ জাগি।
ভেলি মাধৱ বধ ভাগী।।" (৬)

গীত (ৰাগ অহিৰ)

"উদ্ধৱ বন্ধু মধুৰিপু প্ৰাণ হামাৰি জীৱ হামাৰি।
যদুপুৰী পাৱৰ পুনু নাৱত কত সহৰি বিৰহ কুমাৰী।।
কৈছে কেশৱ পুনু পায়।
দুখ মেৰি মোচন ৰাজীৱ লোচন চৰণ নাহেৰি জীৱ যায়।।
কহ মোহে কানুক বাতে।
নন্দ নন্দন পুনু পাৱক গোপ পুৰি পৰশি জীবাৱৰ হাতে।।" (৭)

গীত (ৰাগ অহিৰ)

"কহ মোহে উদ্ধৱ জীউ।
কৈচন ছাড়ল গোষ্ঠ কৃষ্ণপ্ৰাণ পিউ।
পতি সুত সুহৃদ সবহু অভিলাষ
চোৰি কয়লো কৃষ্ণ চৰণকু আশ
তবহু ৰহলি মেৰি বন্ধু মধুপুৰী
নিকৰুণ কাণু নাৰে অবহু বহুৰি
ব্ৰজকু জীৱ ধনৰে এ নন্দ কুমাৰ

৬) নামলগোৱা, ধৰ্মেশ্বৰ, প্ৰসংগ প্ৰণালী, বৰকটকী কোম্পানী, যোৰহাট, পৃষ্ঠা ৪৮

৭) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃ. ৬৭

বিচুবল পুৰুষক শুনোহ হামাৰা

কৈছে ধৰবেত্ব ব্ৰজবধু প্ৰাণা।।

কৃষ্ণ কিংকৰ ৰস শংকৰ ভাণা।।” [৮]

এই ওপৰৰ উল্লেখিত গীতত নতুৱা সকলে ভোৰতাল লৈ নৃত্য কৰে আৰু বায়ন সকলে কেৰিমেৰিকৈ পাক দি খোল বজায়। এই নাচ মনোৰম।

মনচোক শেষ হোৱাৰ পাছত গায়ন-বায়ন সকলক প্ৰসাদ বিতৰণ কৰা হয়। ইয়াৰ পাছতে ‘ঘোষা কীৰ্তন’ কৰে। ৩/৪ জন কীৰ্তনীয়া লোকে ভোৰতাল লৈ এই প্ৰসংগ কৰে। ‘ঘোষা কীৰ্তন’ শেষ হ’লে ওজাপালি গায়। ওজাপালি শেষত ঝুমুৰা নাচ হয়। এই নৃত্যৰ বাবে ৯/১০ বছৰীয়া দুজন বা তাতোধিক সংখ্যাৰ ল’ৰা প্ৰয়োজন হয়। এই নাচত ‘ৰাস ঝুমুৰা’ নাটৰ গীত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। তদুপৰি নাৰীৰ ভাৱ প্ৰকাশ কৰা বৰগীত আৰু শংকৰদেৱৰ দ্বাৰা ৰচিত নাটৰ গীতো এই নাচত প্ৰয়োগ হয়।

ব্যৱহাৰ হোৱা নাচৰ গীত সমূহ—

১. **“গীত ৰাগ-পাহাড়িয়া, জতি তাল**

হৰি পদ পেখয়ে নপাৰলি মাঞি।

ফোকাৰয়ে ঘনে ঘনে নয়ন ঝুড়াই।।

পদ ঃ বন্ধু বিয়োগ আগি প্ৰাণ ফুটি যায়।

অৰুণ চৰণ মনে ৰহলি ধিয়াই।।

ছোড়ি পড়ল প্ৰাণ ধৰি হৰি পাই।

পাৰলি গতি সতী শংকৰে গাই।।” [৯]

২. **“গীত ৰাগ দেশাগ, জাতি তাল**

নাগনাৰী আৰে অৱনত কাই।

তাপিত তনু মন নয়ন ঝুড়াই।।

পদ ঃ পিউক সন্তাপ তাপে প্ৰাণ ফুটি যাই।

ফোকাৰয় ঘনে ঘনে চেতন নাই।।

পৰিয়ে হৰিকু আগু কৰু পৰণাম।

কহতু শংকৰ গতি গোবিন্দ নাম।।” [১০]

---

৮) মহন্ত, অনুধৃতি, বৰগীত আৰু নাটৰ গীত, পৃ. ৫২

৯) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৫৮

১০) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৬২

৩. **"—গীত ৰাগ জয়শ্ৰী, জতিতাল—**

দেখো জগত গুৰু কাণু আৱত।

সংগে সুন্দৰী ৰাধা ব্যংগ মিলাৱত।।

পদ ঃ ৰতন ভূষণ চাৰু অংগ সুহাৱত।

বিবিধ আনন্দ ৰসে ভুৱন ভুলাৱত।।

লহু লহু সুমধুৰ বংশী বজাৱত।

মাধৱ মুৰুখমতি এহু ৰস গাৱত।।" (১১)

৪. **"—গীত ৰাগ আৰহানা, জাতি তাল—**

মোহন বাৱত মুৰুৰী ৰে কাণু।

শুনি ব্ৰজ ৰমণীক নৰহে পৰাণু।।

পদ ঃ মধুৰ বংশৰ স্বৰে অমিয়া ঝুৰই

পষাণ দ্ৰৱয় মৃত তৰু মঞ্জৰই

সচেতন সৱ থিক অচেতন হোই।

তৰংগিনি সৱ ৰহু অচলিত তোই।।

সচৰ অচৰ হয় অচৰে চৰ গতি।

ঐচন মোহন বেণু পৰে যদুপতি।।

ত্ৰিভুৱন বিমোহিত গোৱিন্দকু ৰেণু।

কহয় মাধৱ গতি কাণুপদ ৰেণু।।" (১২)

৫. **"—গীত ৰাগ এমৎ কল্যাণ, জাতি তাল—**

উদ্ধৱ চলহু গোকুল লাই।

হামো বিনে গোপীৰ তিলকে যুগ যাই।।

পদ ঃ হামো চিত বিত নিত হামাকু ধিয়ানা।

ধৰল বিয়োগ গোপী কথমপি প্ৰাণা।।

হামাকেসে আশে গোপী জীয়ে সমুদাই।

বাহুড়ি আৱৰ কৃষ্ণ ভেটব দুনাই।।

---

১১) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৩৫

১২) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৪৮

১৩) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৬৩

কহ কৃষ্ণ কিংকৰ হৰিক ভজলোই।

হৰি বিনে সুহৃদ বান্ধৱ নাহি কোই।।” (১৩)

৬. **“—গীত ৰাগ কামোদ, জাতি তাল—**

হৰি হাসি বাংশী বাই।

বংকিম নয়নে চাই।।

শিথিল গমনে ধাই।

ঝুৰয় নূপুৰ পাই।।

পদ ঃ ৰূপে ভুৱন মোহে।

গলে গতামতি লোহে।।

অলক তিলক শোহে।

বাছুডু চাৰিতে ৰোহে।।

ঈষত মধুৰ হাস।

শোষে তনু পীত বাস।।

কহয় মাধৱ দাস।

ছোড় প্ৰভু মোহে পাশ।।” (১৪)

ওপৰৰ ছটা গীতৰ ভিতৰত প্ৰথম তিনিটা অংকীয়া নাটৰ (পত্নী প্ৰসাদ, কালিদমন, ৰাস ঝুমুৰা নাটৰ) গীত আৰু তলৰ তিনিটা বৰগীতৰ। নাট আৰু বৰগীতত ৰাগ আৰু তাল ধৰা বন্ধা আছে। ঝুমুৰা নাচ শেষ কৰি গায়নে ‘শ্ৰীৰাগ’ দিয়ে আৰু ৰাগৰ অন্তত সেই ৰাগৰ ‘মাই মাধৱ বিৰহে’ গীত ভাগ গোৱা হয়।

“গীত (ৰাগ - শ্ৰী)

মাই মাধৱে বিৰহে।

হৰয় চেতন তনু জীৱন নাৰহে।।

পদ ঃ চান্দ চন্দন মন্দ মলয় সমীৰে।

কেশৱ বিনে বিষ বৰিষে শৰীৰে।।

ঘনে গনে হানয় মদন পঞ্চবাণ।

কোকিল কুহু কুহু লেহু মেৰি প্ৰাণ।।

পংকজ পাত অহিত হিম বাৰি।

মধুকৰ নিকৰ কৰয় মহামাৰী।।

১৪) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৪৯

১৫) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৫৩

ঐচন সময়ে মধুপুৰী পিউ প্ৰাণ।

কৃষ্ণ কিংকৰ ৰস শংকৰ ভাগ।।" (১৫)

ইয়াৰ পাছত 'ঘোষা কীৰ্তন' কৰি দিনৰ কাৰ্যসূচী শেষ কৰে।

সন্ধ্যা গুৰু ভট্টিমা, চপয়, টোটয় গায়। তাৰ পাছতে বৰদুহৰীয়া আৰু সৰু দুহৰীয়া সকলে 'চো ধেমালি' আৰম্ভ কৰে। 'গুৰু কীৰ্ত্তনৰ প্ৰথম দিনাই নিশাৰ কাৰ্যসূচীত প্ৰথম গায়ন-বায়ন জোৰাই সামান্যভাৱে কাৰ্য আৰম্ভ কৰিবলৈ এই 'চো ধেমালি'খন বজায়। এই 'চো ধেমালিত' থিয় চাহিনিৰ এটি ঘোষা গোৱা হয়—

হৰি নাম ৰসে বৈকুণ্ঠ প্ৰকাশে

প্ৰেম অমৃতৰ নদী।

শ্ৰীমন্ত শংকৰে পাৰ ভাঙি দিলা

বহে ব্ৰহ্মাণ্ডক ভেদি।।

ইয়াৰ পাচতে 'লনা ঘাট' মাৰি 'চো ধেমালি'ৰ অন্ত পৰিব। ইয়াৰ পাচত গায়নে সিন্ধুৰা ৰাগ দিব। ৰাগ দি শেষ হ'লে শংকৰদেৱ কৃত 'আৰত একানু সুৰভি চৰাই' এই গীত ভাগ উক্ত সিন্ধুৰা ৰাগতে সম্পূৰ্ণ গাব—

"গীত (ৰাগ - সিন্ধুৰা)

আৰত এ কাণু সুৰভি চৰায়।

ৰঞ্জিত ধেনু ৰেণু বেণু বজাই।।

শিৰে শিখণ্ডক গণ্ড কুন্দল দোলাই।

উৰে হেমহাৰ হিৰ মঞ্জিৰ জুৰাই।।

বালক বেঢ়ি খেৰি খেলাইতে যায়।

কহয় শংকৰ গতি গোবিন্দ পায়।। " (১৬)

এই গীতৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বাকী ছোৱাক 'মেলা প্ৰৱেশ' বোলে। গীতৰ শেষত 'মেলা প্ৰৱেশৰ' বাজনা বজাব। এয়া শেষ হ'লে নিত্য প্ৰসংগ কৰি ঘোষা এটা আৰু কীৰ্ত্তন এটা গাই শেষত সবহুৱা 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' পাঠ পঢ়িব আৰু ইমানতে প্ৰথম দিনাৰ 'চাউল ভোজনি' শেষ হয়।

৩.০১.০২ থাপনি (দ্বিতীয় দিনা)

চাউল ভোজনি দিনাৰ দৰেই পিছদিনাৰ 'থাপনি'তো দেউৰীসকলে সোনকালে কৰ্তব্য কাম সম্পাদন কৰে। নাম লগোৱাজনে ৩/৪ টা মান পুৰা বৰগীত গাই নাম চন্দৰ "জয় হৰি ৰাম জয় শ্ৰীৰাম" ঘোষা আৰু

১৬) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃষ্ঠা ৮৪

শেষত শৰণ ছন্দৰ পৰা ‘অচিন্ত্য অনন্ত্য শকতিৰ পতি’ এই ঘোষা কুলুপ গায়। পাঠকে ‘কংস বধ’ খণ্ডৰ পৰা তিনিটা ঘোষা দিয়ে—

১. “সেৱক বুলিয়া পালিয়ো ৰাম চৰণে শৰণ লৈলো”

২. “জগন্নাথ অনাথক থাপিয়ো চৰণে”

৩. “গোপাল কৃপাল কৰুণাময়”

যিকোনো দুটা কীৰ্ত্তন ঘোষাত ভাঙনি দিব। এইটো ধৰাবন্ধা নিয়ম। কীৰ্ত্তনৰ শেষত ‘কংসবধ’ প্ৰসংগৰ ভাগৱত পাঠ কৰিব। ভাগৱত শেষ হ’লে পাঠকে পাঠ পঢ়িব। পাঠ পঢ়া শেষ হ’লে মুখ্য বুঢ়াভকতজনে আগদিনাৰ শেষ কৰা ‘চৰিতৰ’ পাছৰ অংশ পাঠ কৰিব। চৰিতৰ শেষত গায়ন-বায়নৰ জোৰা উঠিব আৰু ভৰি মান দি ‘গুৰু মৰ্দন’ ধেমালি বাব আৰু গায়ন-বায়নৰ শেষত গৌৰী ৰাগ দিয়ে আৰু ৰাগৰ শেষত সেই ৰাগৰ গীত গায়—

“গীত (ৰাগ - গৌৰী)

ব্ৰজমঙ্গল ৰস ৰাস ৰসিকা গুৰু কৰত অনংগ ৰম কেলি।

ৰাধাপুৰত মনমধু অধৰে পুৰি প্ৰাণ মোহিত মতি ভেলি।।

পদ ঃ ঘনে ঘনে ভূজ দোহো মেলি আলিংগন চুম্বত বয়ন মিলাই।

হৰিকো কণ্ঠে আলিংগি ৰহু ৰাধে নয়ন বয়ন ধিয়াই।।

পৰমানন্দ অনংগ ৰস সাগৰ তথিয়ে মজিয়ে ৰহু মাই।

হৰিকো পৰশ ৰসে বিচুৰি ৰহতু তনু মাধৱ এহু ৰস গাই।।”(১৭)

এই ৰাগৰ গীততে নাদুভংগী নাচ নচুৱায়। এই নাচ বৃন্দাবনৰ লীলা। এই নাচৰ শেষত ‘সাৰেং ৰাগ’ত অবসখি পেখো মদন গোপাল’ এই গীতটি গায়। শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ ‘থাপনি’ দিনা নাদুভংগী নাচৰ পাছত এই গীত গোৱাৰ ধৰাবন্ধা নিয়ম আছে।

“গীত (ৰাগ সাৰেং)

অব সখি পেখো মদন গোপাল

হাৰ কিৰীটি কুণ্ডল মণি শোহে।

কণ্ঠে কদম্বকু মাল।।

পদ ঃ কৰলতে বেণু ধেনু আগু চলাবে।

বাছৰু পাছু পাছু ধায়।।

শংকৰ সুৰ চতুৰ মুহ নামিয়ে।

ওহি চৰণ গুণ গায়।।

১৭) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃষ্ঠা ৮৯

দাম সুদাম বালক সংগে ধাৱয়ে।

সংগে ৰংগে খেলে দিনা।।

কৃষ্ণক দাসক দাস দীন মাধৱ।

কহয় ভকতি মতি হীনা।।” (১৮)

গীতৰ শেষত সবহুৱা 'ঘোষা কীৰ্তন' কৰিব। ঘোষা কীৰ্ত্তনৰ শেষত বিয়লি 'বিয়াহ কীৰ্ত্তন' অৰ্থাৎ ওজাপালি কৰিব আৰু ইয়াৰ শেষত 'কংস বধৰ' কীৰ্ত্তন দিব। কীৰ্ত্তনৰ শেষত ৩/৪ জন মান ভকতে তালসহ সত্ৰাধিকাৰ বহাৰ দুৱাৰমুখত আঠু লৈ গায়ন-বায়ন সহিতে নাম লগোৱা সকলে এটি ঘোষা দিয়ে—

করুণাময় ৰাম করুণাময়

কৰিয়ো কৃপা যেন উচিত হয় ...

এই ঘোষা গাই সত্ৰাধিকাৰক আগবঢ়াই নিয়ে। ঘোষা গোৱাৰ শেষত প্ৰথমে “জয় জয় জগজন তাৰণ কাৰণ নাৰায়ণং বৰ দেবং” গীত গায় আৰু দ্বিতীয়তে “জয় জয় নন্দ পৰমানন্দো বন্দো বাল গোপালং” গীত গায়। এই দুটি গীতত সত্ৰৰ মহাপ্ৰভুৰ বিগ্ৰহ উলিয়াই অনা হয় আৰু সিংহাসনত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। বিগ্ৰহ প্ৰতিষ্ঠা কৰি গায়ন সকলে “জয় জয় জগজন” গীত ভাগ সম্পূৰ্ণ গাব। ইয়াৰ শেষত গায়ন-বায়ন কৰে। গায়ন-বায়নৰ শেষত চালি নাচ নচা হয়। এই চালি নাছত দুশ বছৰ আগতে চাৰিজন সংগীতজ্ঞ ভকতে তিনিখন তালত, তিনিটা ৰাগত তিনিটা গীত বান্ধি বাজনা তৈয়াৰ কৰিছিল।

গীতসমূহ যথাক্ৰমে—

১. ৰূপক আৰু ৰূপ গঞ্জল তালত, ভূপালী ৰাগ গীত—

“সুন্দৰী ধৰি হৰি চৰণে বিনাৰে”

২. এতালি, ৰক্ততাল আৰু পৰিতাল মিশ্ৰিত তালত, ক্ৰমাৎ কল্যাণ ৰাগৰ গীত —

প্ৰীয়াকেৰি কাহিনী শুনিয়ে মুৰাৰু।

বিৰহে দহনু চিত্ত আকুল কিঞ্চিৎ মানস মদন বিগাৰু।।

জগত বিন্যাস শ্বাস ঘনে ঘনে ফোকাৰয় চিন্তিতে ৰুকমিনী নাৰী।

কমন উপাই পায় পুনু পৰশন দৰশন ৰাজকুমাৰী।।

শুনিতে কামিনী যামিনী যায় নয়ন নিন্দ নাহি আই।

দিৱসে ৰয়নী হৰি ৰহিলি ধিয়াই কৃষ্ণ কিংকৰে ৰস গাই।।

৩. বৰ বিষম তালত, কেদ্ৰা ৰাগত গীত —

“হৰি বিনে ৰমনী দেখত আন্ধিয়াৰী”

১৮) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃষ্ঠা ৭৭

এইখিনি চালি নাচত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। চালি নাচৰ শেষত কীৰ্ত্তন গায় আৰু গায়ন-বায়ন উঠে। ইয়াত ৰামধেমালীৰ বহি চাহিনী, থিয় চাহিনী বজাই তাৰ দুটা প্ৰধান থিয় চাহিনী ঘোষাৰ এটা গোৱা হয়—

১. "থিয় চাহিনী ঘোষা"

জগন্নাথ অনাথক থাপিয়ো চৰণে

তোমাৰ বান্ধৱ মানি পশিলো শৰণে

পদ ঃ গাই নতু দুহিবাৰ সময় হোৱন্তে গৈয়া

দামুৰিক মেলন্ত মুৰাৰি

নেমেল নেমেল বুলি আমি সবে মাতো যেবে

অধিক হাসন্ত ৰিংগপাৰি

২. "থিয় চাহিনী ঘোষা"

শংকৰ মাধৱ এ ভৈলা অৱতাৰ

ইবাৰ কৰিবো বুলি জগত উদ্ধাৰ

ঠিয় চাহিনি ঘোষা শেষত গায়ন-বায়নত 'লনা ঘাত' মাৰি সিন্ধুৰা ৰাগ দি এই ৰাগৰ গীত গাই—

"আৰত এ কানু সুৰভী চৰাই।

ৰঞ্জিত ধেনু ৰেণু বেণু বজাই।"

এই গীতৰ শেষ হ'লেই বৰ প্ৰৱেশৰ নাচ আৰম্ভ হয়। এই বৰপ্ৰৱেশ নৃত্যতো নতুৱা সকলে এটি ৰাগ দি উক্ত ৰাগৰ সুৰত সংগতি ৰাখি এটি বৰগীত গাব।

গীত সমূহ —

১. আলো ভাই চলে আঁইস যাওঁ বৃন্দাৱনে।

২. কানাই খেলান যায়।

৩. গোবিন্দ চলয়ে বিৰিন্দাবনে।

নটুৱাৰ নৃত্য গীত শেষ হ'লে গায়ন-বায়নে হৰি ধ্বনি কৰিব আৰু বৰ প্ৰৱেশ নাচ "আৰত এ কানু সুৰভী চৰাই" গাই গাই নৃত্য শেষ হ'ব আৰু নটুৱা প্ৰস্থান কৰিব ইয়াৰ লগে লগে বৰপ্ৰৱেশ নাচ শেষ হয়। ইয়াৰ লগে লগে নৃত্য প্ৰসংগ কৰে। গায়নে ভাটিয়ালি ৰাগ দি "আলো মাই কি কহব দুখ গীতটো সম্পূৰ্ণ গাব। এই গীত গোৱাৰ আগতে শংকৰদেৱৰ মৃত্যু হোৱা বুলি ভবা হয় আৰু দুখত এই গীত গোৱা হয়। শংকৰদেৱৰ তিথিৰ আগদিনা এই গীত গোৱা বাধ্যতামূলক। গীতৰ শেষত সকলোৱে মিলি অসমীয়া মাতৃভাষাৰ একোটি চমু ভাওনা পাতে। ভাওনাৰ শেষত 'পাঠ' পঢ়িব আৰু ইমানতে 'থাপনি' সামৰণি পৰে।

উপৰোক্ত শেষ গীত ভাগ তলত সম্পূৰ্ণ কৈ উল্লেখ কৰা হ'ল—

“গীত (ৰাগ - ভাটিয়ালী, একতাল)

আলো মায় কি কহবো দুঃখ।

পৰাণ নিগৰে নাদেখিয়া চান্দ মুখ।।

পদ ঃ কত পুণ্যে লভিলো গুণেৰ নিধি শ্যাম।

বঞ্চিয়া নিলেক নিকৰুণ বিধি বাম।।

শ্যাম কাণু বিনে মোৰ নৰহে জীৱন।

হা শ্যাম বুলিতে আকু কৰে মন।।

দিৱস নাযায় সুখে নাযায় ৰজনী।

চান্দ চন্দন মন্দ পৱন বৈৰিণী।।

কোথা যাও কোথা থাকোঁ কিবা কৰে মন।

কানাইৰ নেওছনি দেও সব বন্ধু জন।।

শ্যাম বন্ধু বিনে জীৱনেৰ কিবা কাজ।

বিৰহ অনল জ্বলে হৃদয়ৰ মাজ।।

নাজানো দাৰুণ বিধি কি কৰে বিপত্তি।

কহয় মাধৱ ৰংগা পদে মোৰ গতি।।” (১৯)

৩.০১.০৩ কীৰ্ত্তন ঃ

শ্ৰীমন্ত শংকৰ গুৰুৰ মহাপ্ৰয়ানৰ ‘কীৰ্ত্তন’ দিনা ভকতসকলৰ তথা শিষ্য-প্ৰশিষ্যবৰ্গৰ আগ্ৰহ আৰু শ্ৰদ্ধা সৰ্বাধিক। পূব আকাশেদি উষাৰাণীয়ে ভুমুকি মৰাৰ আগে আগে বায়ন আৰু গায়ন দুগৰাকীয়ে মূৰত পাগুৰি মাৰি তাল-খোল লৈ কীৰ্ত্তন ঘৰলৈ আহি ‘অহিৰ ৰাগ’ দিয়ে ৰাগৰ অন্তত এই ৰাগৰ গীত গায়—

“গোবিন্দ চিন্ত বাল গোপালং”

এই বৰগীত ভাগ গাই। বিনাস্নানে এই প্ৰাত প্ৰসংগ সমাপন কৰিব পাৰে। প্ৰসংগ শেষত নাম লগোৱা আৰু গায়নে ভকতে স্নান কৰি পবিত্ৰ বস্ত্ৰ পৰিধান কৰি কীৰ্ত্তন ঘৰত একাষৰীয়াকৈ উপৰোক্ত গীতৰ পৰা আৰম্ভ কৰি জাগৰণৰ চলনৰ পুৱাৰ গীত সমূহ গাব। একেবাৰে শেষত ‘চাউল ভোজনীৰ’ আৰম্ভণিতে দিয়া মানচুকৰ গীত তিনিটা অহিৰ ৰাগত গাই সামৰিব। এই তিনিটা গীত গাওতে বাদ্য সংগত নকৰে, মাত্ৰ হাতত তালি ৰাখি গায়।

তলত পুৱা গীত সমূহৰ নাম উল্লেখ কৰা হ’ল—

---

১৯) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃষ্ঠা ৬৮

১. স্মৰণৰ ঃ গোবিন্দ চিত্ত বাল গোপালং

স্মৰণৰ ঃ পৰভাতে সুমৰো গোবিন্দ হৃষীকেশ

২. উপদেশৰ ঃ শুনলো পণ্ডিত হৰিপদ সেৱাৰসে থিৰকৰু চিত

৩. জাগৰণৰ ঃ উঠ উঠ বাপু চান্দ বয়ন

জাগৰণৰ ঃ উঠৰে উঠ বাপু গোপাল হে

জাগৰণৰ ঃ তেজৰে কমলাপতি পৰভাতে নিন্দ

জাগৰণৰ ঃ গোবিন্দ দুগ্ধ পিউ বোলেৰে যশোৱা

৪. চলনৰ ঃ গোবিন্দ চলয়ে বিৰিন্দাবনে

চলনৰ ঃ পৰভাতে শ্যাম কাণু ধেনু লৈয়া সংগে

চলনৰ ঃ শ্যাম কমল লোচন শিশু সংগে চলে বৃন্দাবনে

চলনৰ ঃ চলৰে চল বন্ধু উদ্ধৱ হে

৫. খেলানৰ ঃ গোপাল খেলে বালক সংগে

খেলানৰ ঃ মাই খেলত গোপাল গোসাঁই

খেলানৰ ঃ তোমাৰ বিনোদ হৰি জানিবো কমনে

৬. বিৰহৰ ঃ উদ্ধৱ বন্ধু মধুপুৰী ৰহল মুৰাৰু

বিৰহৰ ঃ প্ৰাণ নাথ নকৰা বঞ্চিত।

৭. বিৰহৰ (মানচোকৰ)ঃ গোবিন্দ জন মন লাগি

বিৰহৰ (মানচোকৰ)ঃ উদ্ধৱ বন্ধু মধুৰিপু প্ৰাণ হামাৰি

বিৰহৰ (মানচোকৰ)ঃ কহ মোহে উদ্ধৱ জীউ

ওপৰত উল্লেখিত পুৱা গোৱা বৰগীতৰ সাতটা ভাগৰ প্ৰত্যেকৰে এটা সম্পূৰ্ণ বৰগীত ৰাগ সহ তলত উল্লেখ কৰা হৈছে—

পুৱা গোৱা স্মৰণৰ গীত —

— ৰাগ-শ্যাম —

“ধ্ৰুং - পৰভাতে সুমৰো গোবিন্দ হৃষীকেশ
চিদানন্দ মুৰুতি কপট গোপবেশ

পদঃ সত্য সনাতন নিত্য নিৰঞ্জন দেৱ
অনাদি অনন্ত যোহি বিনে নাহি কেৱ।
সোহি প্ৰভু নাম ধৰে নন্দকু নন্দন

কৰো পৰভাতে তযু তৰণ বন্দন
সনকো সনন্দ যোগী যাকাহো ধিয়াই
সকলো নিগনে যাকু বিচাৰি নাপায়
চতুৰ বয়ন ভব কৰু যাক সেৱ
গোপ নন্দ ভৱনে বেকত সোহি দেৱ
অৰুণ নয়ন নখ অৰুণ বৰণ
অৰুণ অধৰ চাৰু অৰুণ চৰণ
নীলমণিনিভ তনু এ জগজীৱন
কয়হ মাধৱ গতি নন্দকু নন্দন।” (২০)

জাগৰণৰ গীত —

—ৰাগ কৌ—

“ধ্রুং - উঠৰে উঠ বাপু গোপালহে
নিশি পৰভাত ভৈল, কমল নয়ন
বুলি ঘনে ঘনে যশোৱা ডাকিতে লৈল

পদ - মোৰ প্ৰাণ ধন সুচান্দ বয়ন
গাৱ চালি তেজ নিন্দ
সৰ্ব্ব পুৰুষৰ শিৰৰ ভূষণ
তুমিসে বাপু গোবিন্দ
মোৰ পুত্ৰ বুলি যশোৱা গোৱালী
বুকে বান্ধি কোলে লৈলা
বয়নে চুম্বন কৰি ঘনে ঘনে
যশোৱা ডাকিবে লৈলা
সিদ্ধ মুনিগণে চিন্তিয়া নাপাৱে
সোহৰি যশোৱা কোলে
ত্ৰিজগতৰ পতি ভকতি মিলল

২০) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৫৭

২১) উল্লিখিত গ্ৰন্থ, পৃষ্ঠা ৫৯

মুৰুখ মাধৱে বোলে। ” (২১)

পুৰা খেলানৰ গীত —

— ৰাগ ললিত—

“ধ্রুং - মাই খেলত গোপাল গোসাঁই।
কালিন্দী পুলিন বনহি যদুনন্দন।
ফিৰত গউৰা চৰাই।।

পদ ঃ গজগতি গমন চলয় জগজীৱন।
গোধৰ আগু বলাই।।
আনন্দে নন্দন নন্দন পৰমানন্দন।
মোহন বাংশী বজায়।।
সনত সনাতন যতহি যোগীজন।
যাকেৰি চৰণ ধিয়ায়।।
সোহি নন্দনন্দন গোকুলমহ মিলল।
দীন মাধৱ গুণ গায়।।” (২২)

বিৰহৰ গীত —

—ৰাগ - কল্যাণ —

“ধ্রুং - উদ্ধৱ বন্ধু হে মধুপুৰী ৰহল মুৰাৰু
কাহে নাহেৰি ৰহব অৱ জীৱন
বন ভয়ো ভবন হামাৰু।।

পদ - যাহে বিয়োগ ভাগি অংগ তাৱয়
তিল একু ৰহএ নপাৰি।।
সোহি ব্ৰজসুৰ দূৰ গয়ো গোবিন্দ
দিশ দশ দিৱসে আন্ধাৰি।।
ভয়ো মৰণ ওহি সোহি হৰি চৰণকু
বিছুৰি ৰহএ নপাই।।
দেখত কালিন্দি গিৰি বিৰিন্দাবন
তনু মন দহয় সদাই।।

২২) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃষ্ঠা ৬৯

ব্ৰজজন জীৱন বাহুৰি নাহি আৱত

হামাকু কৰত অনাথা।।

গোপিনী প্ৰেম পৰশি নীৰ ঝুৰয়

শংকৰ কহ গুণগাথা।।" (২৩)

বিৰহৰ (মানচুকৰ) তিনিটা গীত শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ প্ৰথম দিনাৰ 'চাউল ভোজনিত' উল্লেখ কৰা আছে।

পূৰ্বোক্ত মানচোকৰ শেষ হোৱা পাছত গীত গোৱা নহয়। গীত শেষ কৰা পাছত অহিৰ ৰাগতে ভটিমা আৰু উপদেশ গাই সেৱা জনাই সামৰণি মাৰিব।

ভটিমা

"প্ৰাতু সময়ে যশোৱা জননী ..."

উপদেশ

"গুৰুৰ শুশ্ৰূষা কৰি পৰম যতনে"

গুৰু কীৰ্তনৰ দিনা পুৱাই শৰাই সপোৱা কাম শেষ হ'লে নামলগোৱাই নাম আৰম্ভ কৰে। শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট কৰি থোৱা "জগন্নাথ জগন্নাথ হৰি" এই ঘোষা জোকা সম্পূৰ্ণ গাই লগত ৫/৬ যোৰ বৰতাল লৈ ৫/৬ জন নাম লগোৱাই অংশ গ্ৰহণ কৰে। 'জগন্নাথ' ঘোষা শেষ হ'লে পাঠকে কীৰ্ত্তন ঘোষা দিব। কংস বধৰ কীৰ্ত্তন চাৰিটা দিয়ে—

১. হে কৃষ্ণ কৰা কৃপা পৰমানন্দ

২. ৰামে পাৰে কৰা ৰতি

৩. ৰামে সে গতি ভজ মোৰ গতি

৪. এ হৰি ৰাম নিৰঞ্জন যদুপতি

কীৰ্ত্তন ঘোষা শেষ হ'লে সেৱা কৰি সামৰণি ঘোষা গাই নাম শেষ কৰে আৰু ভাগৱতীয়ে ভাগৱত মেলি মংগলাচৰণ কৰে। ভাগৱতৰ অন্তত গুৰু চৰিত কীৰ্ত্তন পঢ়ে শংকৰদেৱৰ বৈকুণ্ঠপ্ৰয়াণ পৰ্যন্ত। চৰিত শেষ হ'লে হৰিধ্বনি কৰি বহি চাহিনি আৰম্ভ কৰে পাছত থিয় চাহিনি বায় তাৰ ঘোষা গায়।

থিয় চাহিনী ঘোষা —

শ্ৰীশংকৰ গুৰুদেৱৰ দুখানি চৰণ হে অভয় চৰণ।

হে ৰাতুল চৰণং কায়মনোবাক্যে হেৰা পশিলো শৰণ।।

পদ

২৩) বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ, বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, পৃষ্ঠা ৮৪

নমো নমো কৃষ্ণ অনাথৰ নাথ দেৱ।

মোত পৰে অনাথ নাহিকে আন কেৱ।। (ইত্যাদি)

থিয় চাহিনীৰ ঘোষা শেষত। বৰপেতীয়া ধেমালী বজায়। ধেমালিৰ শেষত বৰগায়নে মেলা ৰাগ দিয়ে। বসন্ত, তুৰ বসন্ত, মল্লাৰ, সিন্ধুৰা ভিতৰত এটা ৰাগ দিয়ে আৰু ৰাগৰ অন্তত গায়নে "আৱত এ কাণু সুৰভী চলায়" বা "শ্যাম কমল লোচন। শিশু সংগে চলে বৃন্দাবনে"— ইয়াৰে যিকোনো এটা প্ৰৱেশৰ গীত গায়। গীতৰ অন্তত 'বহা নাচ' আৰম্ভ হয়। বহা নাচৰ অন্তত শংকৰদেৱৰ ৰচনা ছয়খন অংকীয়া নাটৰ ভিতৰত এখন নাট কৰা হয়। নাট শেষ হ'লে 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' কৰে। চাউল ভোজনী, থাপনিৰ কীৰ্ত্তনতকৈ ই উচ্চ পৰ্যায়ৰ। এই 'ঘোষা কীৰ্ত্তন'ত নাম ঘোষা, কীৰ্ত্তন ঘোষা, ভাগৱত আদি পুথিৰ পদ গায়। 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' শেষ হ'লে ওজা গায়। ওজাই পোনতে "হেৰে ঋতে টানেনা" বুলি বন্ধাৰাগ দি মংগলাচৰণৰ "কৃষ্ণায় বাসুদেৱায় দৈৱকি নন্দনায় চ" এই শ্লোককেইশাৰী সেই ৰাগতে অৰ্থ অনুসৰি হাত দি গাব। তাৰ পাছত সেই ৰাগতে বড়গীত এটি গাব।

ওজাপালিত গোৱা গীত আৰু ৰাগৰ সংখ্যা —

১. সুহাই	ঃ	সখীহে চলে কাণু বিৰিন্দাবনে
২. জয়শ্ৰী শাৰেং সিন্ধুৰা	ঃ	অৰসখী পেখা মদন গোপাল
৩. সিন্ধুৰা	ঃ	জয় জয় জগজন তাৰণ কাৰণ মধুৰ মূৰুতি মূৰাৰু
৪. ৰামগিৰি	ঃ	ৰাধে বাত বুজাৱলো তোই
৫. শ্ৰীগান্ধাৰ	ঃ	মোহন মনোহৰ মুৰুতি মাধৱ
৬. পৰজ	ঃ	নাৰায়ণ লীলা জানব কোই
৭. চালেংগী	ঃ	উদ্ধব বন্ধু মধুপুৰী ৰহল মুৰাৰু
৮. কেদ্ৰা	ঃ	একৰু কমৰা কৰু ৰময়া ৰস কেলি
৯. শ্ৰী	ঃ	গোধন সংগে ধাই
১০. গৌৰী	ঃ	শুন শুন ৰে সুৰ বৈৰী প্ৰমাণ
১১. বিয়াহগড়া	ঃ	জয় জয় নন্দ নন্দন পৰমানন্দ
১২. ভূপালী	ঃ	দেখোৰে নয়ন ভই লোই
১৩. বসন্ত	ঃ	জয় জয় নন্দ নন্দন পৰমানন্দ
১৪. কামোদ	ঃ	নিন্দি নটবৰ মুৰুতি মনোহৰ।

ওজাপালি শেষ কৰি গায়ন বায়নৰ জোৰা উঠা 'ন-ধেমালি' আৰম্ভ কৰে। ন-ধেমালিত থিয় চাহিনী ঘোষা ধৰে—

"শংকৰ মাধৱ এ ভৈলা অৱতাৰ
ইবাৰ কৰিবো বুলি জগত উদ্ধাৰ"

ওজাপালি শেষ হ'লে বৰধেমালি আৰু ঘোষা ধেমালি আৰম্ভ হয়। এই ধেমালি সমগ্ৰ ৰাজি বজোৱা হয়। ব্ৰহ্ম মুহূৰ্তলৈকে এই ধেমালিৰ বাই থকা হয়।

৪. ভাঙনী ঃ

পুৱা ঘোষা বাইদ অৱসানে 'ভাঙনী' অৰ্থাৎ কীৰ্ত্তনৰ চতুৰ্থ দিনাৰ সাংগীতিক অনুষ্ঠানৰ কাৰ্যক্ৰম আৰম্ভ কৰা হয়। প্ৰথমে 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' আৰম্ভ হয়। তদৱসানে খোল তাল লৈ বৰদুহৰীয়া আৰু সৰু দুহৰীয়া সকলে প্ৰথমে গায়নে 'অহিৰ ৰাগ' দি 'শ্যাম কমল লোচন। শিশু সংগে চলে বৃন্দাবন"।। এই গীত গাই ইয়াৰ অৱসানে বৰগায়ন বৰবায়ন সকলে সন্মিলিত হৈ বৰতাল ভোৰতাল লৈ 'যাত্ৰা ঘোষা' গায়। ইয়াত দুটা কংস বধৰ কীৰ্ত্তন ঘোষা আৰু বেলেগ ঘোষা দিয়ে মুঠ তিনিটা ঘোষা দিয়ে। তলত তিনিটা ঘোষাৰ আভাস দিয়া হৈছে।

প্ৰথম ঘোষা — অ' এ জয় হৰি জয় ৰাম।
পদ - গোপ ৰূপে নন্দৰ তনয়।
শুভ ক্ষণে কৰিলা বিজয়।।
দ্বিতীয় ঘোষা — অ এ প্ৰাণ হৰি গৈলা এৰি
পদ — হেন হৰি ভৈলোহা বঞ্চিত
কিমতে ধৰিবো আৰে চিত্ত

এই 'যাত্ৰা ঘোষা' প্ৰদক্ষিণ কৰি শেষ কৰা হয়। 'যাত্ৰা ঘোষা' অবসানে চৰিত পাঠ কৰে। চৰিতৰ অৱসানে সত্ৰাধিকাৰে আশীৰ্বাদ দি ভাগৱত আৰু মূৰ্ত্তি গায়ন-বায়নে আদৰি নি আগৰ স্থানত স্থাপন কৰে। পুনৰ নিত্য প্ৰসংগ কৰে আৰু কীৰ্ত্তনৰ দিনা যি ৰূপৰ শৰাই দুখন পাতিছিল তাক বিতৰণ কৰি। শংকৰদেৱৰ চাৰিদিনীয়া কীৰ্ত্তনৰ সামৰণি পৰে।

৩.০২ শ্ৰীমাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তন ঃ

শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ দৰেই মাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তনো চাৰিদিন পালন কৰা হয়।

(ক) চাউল ভোজনি

(খ) থাপনি

(গ) কীৰ্তন

(ঘ) ভাঙ্গনী

মাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তনো শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ দৰে প্ৰায় একেই। ইয়াৰ নিয়ম-প্ৰণালী দুই এটাৰ বাদে সকলো একেই। তলত শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ গুৰু কীৰ্ত্তনৰ পাৰ্থক্য সমূহ তলত প্ৰদৰ্শন কৰা হ'ব।

৩.০২.০১ চাউল ভোজনী ঃ

এই দিনা গুৰু আসনত শ্যাম বৰণীয়া বা পাটৰ বস্ত্ৰ দিয়া হয়। ঘাই দেউৰীজনৰ যাৱতীয় কাম, নামলগোৱা জনৰ পুৱাগীত একেই থাকে। মাত্ৰ নামলগোৱা জনে প্ৰথম 'ৰাম ৰঘুপতি পৰমানন্দ পৰম পুৰুষ দীনবন্ধু গোবিন্দ' এই ঘোষা গাই শৰণ ছন্দৰ 'জয় জগজীৱ মোৰে প্ৰাণ, মোকে প্ৰাণধন বান্ধৱ মুৰাৰী' ঘোষা ধৰি গোৱা হয়। ঘোষা শেষত ভাগৱতৰ প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ তিনিটা ঘোষা দিয়ে আৰু দুটা কীৰ্ত্তনত ভাঙ্গনী দিয়ে। কীৰ্ত্তন ঘোষা অৱসানে প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ শ্লোক ভাগৱত পাঠ কৰে। আতাৰ গৃহত সেই দিনা চাউল ভোজনিত মগুমাহৰ শৰাই আগবঢ়াই। পাঠ থলে মাধৱদেৱৰ চৰিত তোলে। চৰিত অৱসানে গুৰুমৰ্দন ধেমালি বায় আৰু মানচোকৰ গীত তিনিটি গায়। মানচোক গীত তিনিটা শংকৰদেৱৰ চাউল ভোজনিত উল্লেখ কৰা হৈছিল। গীতৰ শেষত ঘোষা কীৰ্তন, ওজাপালি আৰু ঝুমুৰা নাচ প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। ঝুমুৰা নাচত 'শ্ৰী' ৰাগ দি সেই ৰাগৰ বৰগীত গোৱা হয়।

<u>গীত (ৰাগ শ্ৰী)</u>

"ধ্ৰুং - উদ্ধৱ চলহু গোকুল লাই।
হামো বিনে গোপীৰ তিলকে যুগ যায়।

পদ - হামো চিত্ত বিত্ত, নিত্য হামাকু ধিয়ানা
ধকল বিয়োগে গোপী কথমপি প্ৰাণা
হামাকেসে আশে গোপী জীয়ে সমুদায়
বাহুৰি আৱৰ কৃষ্ণ ভেটকো দুনাই
কহ কৃষ্ণ কিংকৰ হৰিক ভজ লোই
হৰিবিনে সুহৃদ বান্ধৱ নাহি কোই ।" (২৪)

ঝুমুৰা নাচৰ পাছত পুনৰ ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰি দিনৰ কাৰ্যসূচী সামৰা হয়। সন্ধ্যা 'চো ধেমালি' বজোৱা হয়। 'চো ধেমালিত' থিয় চাহিনি ঘোষা গোৱা হয়—

'হৰি নাম ৰসে বৈকুণ্ঠ প্ৰকাশে'
প্ৰেম অমৃতৰ নদী।

---

২৪) মহন্ত, অনুধৃতি, বৰগীত আৰু নাটৰ গীত, পৃষ্ঠা ৮৪

শ্ৰীমন্ত শংকৰে পাৰ ভাঙি দিলা

বহে ব্ৰহ্মাণ্ডক ভেদি।।

চো-ধেমালি শেষ কৰি 'সিন্ধুৰা ৰাগ' দি গীত ধৰে—

গীত (ৰাগ সিন্ধুৰা)

"ধ্ৰুং আৰে বালক কানু কয়ো পয়োসাৰে
সংগে যশোৱা মাই কৰত বিহাৰ

পদ - ত্ৰিভূবন মোহন মূৰুতি সুৰেশ
শ্যাম ধাম নীল কুঞ্চিত কেশ
আয়ত অধৰ বয়নে ৰুচি হাস
আয়ত নয়ন পংকজ পৰকাশ
কৰ যুগ কংকণ কেয়ুৰ ৰঞ্জে
পংকজ চৰণ ভকত ভয় ভঞ্জে
মণিময় মঞ্জিৰ ৰুণ জুন ৰোল
ৰূপে ভূৱন মোহে মাধৱ বোল।"[২৫]

গীতৰ পাছত মেলা প্ৰৱেশ বায়, পিছত ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰি চাউল ভোজনিৰ উৎসৱ শেষ কৰে।

৩.০১.০২ থাপনি ঃ

থাপনি দিনা পুৱা প্ৰসংগত "জয় হৰি ৰাম জয় শ্ৰীৰাম। পৰম মংগল মাধৱৰ গুণ নাম" এই কুলুপীয়া ঘোষা গোৱাৰ পাছত শৰণ চন্দৰ "জয় জয় ৰাম কৰুণা এ মোক নাৰায়ণ ইবাৰ কৰিয়ো দয়া" এই ধৰি গোৱা ঘোষা গোৱা হয়। তলত উল্লেখ কৰা মতে পাঠকে কীৰ্ত্তন ঘোষা দিয়ে। প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰ কীৰ্তন পাঠ কৰে।

১. কেশৱ শিৱ শিৱ ঘূষিয়ো সদায়।
ৰাম নাম বিনে বান্ধৱ নাই।।

২. নমো মধুসুৰ মথন ৰাম
সংসাৰ তাপ কৰা উপশাম—কীৰ্ত্তন ঘোষা

৩. দুৰাচাৰ মন মোৰ ৰাম হৰি বোল।
ৰাম হৰি বোল ৰাম হৰি বোল।।

---

২৫) মহন্ত, অনুধৃতি, বৰগীত আৰু নাটৰ গীত, পৃষ্ঠা ৪৪

কীৰ্ত্তন শেষত ভাগৱত শাস্ত্ৰ (প্ৰহ্লাদ চৰিতৰে) পাঠ কৰে। ভাগৱতৰ শেষত চৰিত্ৰ পাঠ কৰে। চৰিতৰ শেষত গায়ন বায়ন উঠি গুৰুমৰ্দন ধেমালি বজায়। গৌৰী ৰাগ দি গীত ধৰে—

"ব্ৰজ মংগল ৰস ৰাস ৰসিক গুৰু কৰত অনংগ ৰস কেলি' এই গীতত নাদুভংগী নাচ কৰা হয়। নাচৰ অৱসানে 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' আৰু ওজাপালি অনুষ্ঠান কৰে। ওজাপালিৰ শেষত বিয়লি প্ৰসংগ কৰি নামলগোৱা জনে প্ৰহ্লাদ চৰিতৰ কীৰ্ত্তন দিয়ে। প্ৰসংগৰ শেষত গায়ন বায়নৰ জোৰা উঠি 'চালি নাচ' নাচে। চালি নাচৰ শেষত ক্ৰমে ঘোষা কীৰ্ত্তন আৰু ৰাম ধেমালি বায় তাত থিয় চাহিনিৰ ঘোষা গোৱা হয়।

বান্ধৱ মাধৱ দেৱ হৰি

কৰা কৃপা দোষ ক্ষমা কৰি

পদ - গাই নতু দুহিবাৰ সময় হোৱন্তে গৈয়া

দামুৰিক মেলন্ত মুৰাৰি

ৰাম ধেমালি পাছতে সিন্ধুৰা ৰাগ দি "আৰে বালক কাণু কয়ো পৰসাৰ" সংগে যশোৱা মাই কৰত বিহাৰ" এই গীতটো গায় 'বৰ প্ৰৱেশ' নাচ কৰা হয়। নাচৰ শেষত গায়নে অশোৱাৰী ৰাগ দি গীত গায়—

—ৰাগ আশোৱাৰী—

"ধ্ৰুং - ৰে মন সেৱহু হৰিকহু চৰণা

নিকত দেখহু নিজ মৰণা।।

দেখত হৰিকহু চৰণ শৰণ বিনে

নাহি নাহি ভৱভয় তৰণা।।

পদ - চাৰি বেদ পুৰাণ যত ভাৰত

গীতা ভাগৱত চাই।।

ওহি সাৰ বিচাৰ কয় ভাষত

হৰি বিনে তাৰক নাই।।

সনক সনাতন মুনি শুক নাৰদ

চতুৰ বয়ন শূলপাণি।।

সহস্ৰবয়ন আদি গাৱত হৰিগুণ

সকল নিগম তত্ত্ব জানি।।

কৃষ্ণ নাম যশ পৰম অমিয়া ৰস

গাৱত মুকুত নিশেষ।।

২৬) মহন্ত, অনুধৃতি, বৰগীত আৰু নাটৰ গীত, পৃষ্ঠা ৯২

পৰম মুৰুখমতি কহয় মাধৱ দীন

শংকৰ গুৰু উপদেশ।। ”(২৬)

শংকৰদেৱৰ আজ্ঞাক্ৰমে প্ৰথম ৰচিত গীতটো এই দিনা গোৱা হয়। ইয়াৰে পাছতে মাতৃভাষাত ৰচিত ভাওনা পতা হয়। ভাওনা শেষত নাম প্ৰসংগ, ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰি আৰু পাঠ পঢ়ি সেই দিনাৰ অনুষ্ঠান শেষ কৰা হয়।

৩.০১.০৩ কীৰ্ত্তন ঃ

থাপনিৰ কাৰ্যক্ৰমে শেষ কৰা পিছদিনা মাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তন মহোৎসৱ উদ্‌যাপন কৰা হয়। পুৱাৰ আগে আগে দুগৰাকী গায়ন-বায়ন আহি ‘গোবিন্দ চিন্ত বাল গোপালং’ এই গীত গায় আৰু পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা পুৱাৰ গীত গোৱা হয়। অৱসানে নাম লয়। এই নামত ‘মাধৱ মাধৱ মাধৱ মধুৰিপু গোবিন্দ কৃষ্ণ হৰি হৰি ৰাম’। এই ঘোষা ভাগ ৩/৪ যোৰ তাল লৈ ঘোষাৰ লগত সংগতি ৰাখি থাল ঘূৰাই গায়। ঘোৰা অৱসানে পাঠকে প্ৰহ্লাদ চৰিতৰ চাৰিটা কীৰ্ত্তন দিয়ে। কীৰ্ত্তনৰ সামৰণিত ভাগৱত প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ কথা কয়। পাঠ অৱসানে চৰিত ব্যাখ্যা কৰে। চৰিত অৱসানে বৰপেতীয়া ধেমালি বজায় ‘বহা নাচ’ ইয়াত ব্যৱহৃত গীত পূৰ্বতে উল্লেখ কৰা হৈছে। ইয়াৰ পাছত মাধৱ দেৱৰ ৰচনা কৰা অৰ্জুন ভঞ্জন, ভোজন বেহাৰ, চোৰধৰা, পিম্পৰা গুচোৱা, কোটোৰা খেলা, ভূষণ হেৰুৱা আদি ছয় খন নাটৰ ভিতৰত যিকোনো এখন নাট পতা হয়। নাট অৱসানে ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰে। ইয়াৰ পাছত ওজাপালি হয় আৰু ন-বেজালি বজায়। ন ধেমালিত গোৱা ঘোষা আৰু বৰপেতিয়া ধেমালীৰ থিয় চাহিনীৰ তলত উল্লেখ কৰা হ’ল—

ক. ‘বৰপেটীয়া ধেমালিৰ থিয় চাহিনী ঘোষা —

মহাপুৰুষ গুৰুদেৱ দুখানি চৰণ হে অভয় চৰণ হে ৰাতুল চৰণ।

কায় বাইক মনে হেৰা পশিলো শৰণ হৰি এ।।

হৰি লৈলো হৰি লৈলো শৰণ ই বেলি।

মই অধমক পাৰে নেপালাইবা ঠেলি।।

বৈকুণ্ঠৰ পৰা আইলা ৰথ সম্বন্বিতে।

ঘোষাক পঠাইলা মই থাকিলো ভূমিতে।।

খ. ‘ন ধেমালিৰ থিয় চাহিনী ঘোষা—

শংকৰ মাধৱ এহে ভৈলা অৱতাৰ।

ইবাৰ কৰিবো বুলি জগত উদ্ধাৰ

হৰি লৈলো হৰি লৈলো শৰণ ইবেলি

মই অধমক পাৰে নেপালাইবা ঠেলি

নমো নমো কৃষ্ণ অনাথৰ নাথ দেৱ

মোত পৰে অনাথ নাহিকে আন কেৱ

ঘোষা অৱসানে গুৰুঘাত আৰু লনাঘাত মাৰি ভাটিয়ালী ৰাগ দি গীত গায়—

"মোক ইবাৰ কৰুণা কৰা নাৰায়ণ কৰা সাগৰ স্বামী

তোমাৰ চৰণে শৰণ আশা কৰি আছো আমি।।"

গীতৰ শেষত ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰে। নিত্য প্ৰসংগ কৰি আকৌ ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰে। কীৰ্ত্তন শেষত তিনিও দিনত গোৰা দহোটা ঘোষা কথনেৰে গায়। ওজাপালি উঠে আৰু বৰধেমালি, ঘোষা ধেমালি আৰম্ভ হয়। ইয়াৰ পিছতে ঘোষা ধেমালি আৰম্ভ হয় আৰু মাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ অধ্যায়ৰ সামৰণি পৰে।

(খ) ভাঙ্গনী -

ভাঙ্গনী চতুৰ্থ দিনৰ অনুষ্ঠান। শংকৰদেৱ কীৰ্ত্তনৰ ভাঙ্গনী লগত সাৰশেষ মিলে। ইয়াত মাধৱদেৱৰ জীৱনী পঢ়ে। মাধৱদেৱৰ উপৰিপুৰুষৰ পৰা মৃত্যুলৈকে চৰিত পাঠ কৰা হয়। চৰিত পাঠৰ পাছতে ঘাই বস্তু সম্বৰণ, নিত্য প্ৰসংগ আৰু প্ৰসাদ বিতৰণ আদি সমাপনে মাধৱদেৱৰ চাৰিদিনীয়া গুৰু কীৰ্ত্তন সমাপন কৰে।

৩.৩ পদুলা পদ্ম আতাৰ কীৰ্ত্তন ঃ

শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ কীৰ্ত্তনৰ দৰেই শ্ৰীবদুলা পদ্ম আতাৰ কীৰ্ত্তনো চাৰিদিনকৈ পালন কৰা হয়।

(ক) চাউল ভোজনি

(খ) থাপনি

(গ) কীৰ্ত্তন

(ঘ) ভাঙ্গনী

দুই এটা তাৰতম্য বাদে বাকীখিনি শংকৰ-মাধৱৰ কীৰ্ত্তনৰ দৰে একে। পাৰ্থক্যখিনি আৰু কীৰ্ত্তনৰ চমু আভাস দিয়া হ'ব।

৩.০৩.০১ চাউল ভোজনী ঃ

শ্ৰীবদুলা আতা বা কমলাকান্ত আতাৰ কীৰ্ত্তনৰ 'চাউল ভোজনী' পুৱা ভাগত দেউৰীয়ে গুৰু আসনত শুক্ল ধৌত বস্ত্ৰ দিয়ে। দেউৰীয়ে আৱশ্যকীয় কাম আৰু নাম লগোৱাই পুৱাৰ গীত গোৱাৰ পাছত নাম প্ৰসংগ

আৰম্ভ কৰে। প্ৰথমে ঘোষা গায়—

"ৰাম ৰঘুপতি পৰমানন্দ"

এই ঘোষা গোৱাৰ পাছত শৰণ চন্দৰ ঘোষা গায়—

"কিমতে ভকতি কৰিবো তোমাক হৰি এ"

ঘোষাৰ শেষত প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ কীৰ্ত্তন তিনিটা দিয়ে—

(ক) অ' এ ৰাম হৰি নিৰঞ্জন

(খ) ৰাম হৰি ৰাম হৰি গোপাল গোপাল

(গ) ও হৰি চৰণে লাগো শৰণ মাগো

গোপাল গোবিন্দ।

ভৱ সিন্ধু মাজে মজিলো মাধৱ

সুমৰি নাসয় নিন্দ।।

কীৰ্ত্তন অৱসানে প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰে ভাগৱত পাঠ কৰে। আতাৰ গৃহত চাউল ভাজোনিত মগুমাহ বিতৰণ কৰে। পাঠ থলে বদুলা আতাৰ চৰিত পাঠ কৰা হয়। চৰিত পাঠৰ শেষত গায়ন-বায়নৰ জোৰা উঠে আৰু গুৰু মৰ্দন ধেমালি বায়। সিন্ধুৰা ৰাগ দি "ৰাধে বাত বুজাৱলো তোই" এই গীতটো বা গৌৰী ৰাগ দি "ব্ৰজ জীৱন দয়াল দীন দলুন এ নন্দ কুমাৰ মন মোহনু" এই গীতত নাদুভংগী নাচ প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। আতাৰ 'চাউল ভোজনী'ৰ দিনা মানচোক নাচৰ পৰিৱৰ্তে নাদুভংগী নাচ হয়। নাচৰ শেষত ঘোষা কীৰ্ত্তন, ওজাপালি আৰু ঝুমুৰা নাচ হয়। ঝুমুৰা নাচ অনিবাৰ্য কাৰণবশতঃ দিব নোৱাৰিলে শ্ৰী ৰাগৰ "উদ্ধৱ চলহু গোকুলে লাই" গীত কাব পাৰে। ৰাতি চো-ধেমালি বজোৱা হয় আৰু সিন্ধুৰা ৰাগ দি "আৰে বালক কানু কায়া পৰসাৰ" গীত গাই মেলা প্ৰৱেশ বায় চো-ধেমালিৰ থিয় চাহিনিৰ ঘোষা গোৱা হয়—

হৰি নাম ৰসে বৈকুণ্ঠ প্ৰকাশে

প্ৰেম অমৃতৰ নদী।

শ্ৰীমন্ত শংকৰে পাৰ ভাঙ্গি দিলা

বহে ব্ৰহ্মাণ্ডক ভেদি।।

ইয়াৰ পিছতে নিত্য প্ৰসংগ কৰে আৰু আতাৰ চাউল ভোজনিৰ সামৰণি মৰা হয়।

৩.০৩.০২ থাপনি ঃ

থাপনিৰ দিনা পুৱা প্ৰসংগ "জয় হৰি ৰাম জয় শ্ৰীৰাম" এই ঘোষা গোৱাৰ পাছতে "তুমি শুদ্ধ বুদ্ধ নিৰ্মল নিৰ্গুণ দেৱ মোৰে প্ৰভু নাৰায়ণ এ" এই ঘোষা গায়। কীৰ্ত্তনৰ প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ তিনিটা ঘোষা দিয়ে। অৱসানে ভাগৱত ব্যাখ্যা, পাঠ আৰু চৰিত তোলে। চৰিতৰ অৱসানে পাঠ সামৰি গায়ন-বায়নৰ যোৰা আৰম্ভ হয় আৰু

গুৰু মৰ্দন ধেমালি বায় আৰু বহা নাচ নচুৰা হয়। আগৰ দুয়োটা কীৰ্ত্তনত থাপনিত পোৱা গুৰু মৰ্দন ধেমালিত থিয় চাহিনী ঘোষা গোৱা নহয় কিন্তু ইয়াত থিয় চাহিনী ঘোষা গোৱা হয়।

থিয় চাহিনীৰ ঘোষা

আতাৰ থান আতাৰ থান
দুয়োজনা গুৰু আহি কৰিছা নিৰ্ম্মাণ
হৰি লৈলো হৰি লৈলো শৰণ ইবেলি
মই অধমক পাৰে নেপেলাইবা ঠেলি।

গুৰু মৰ্দন ধেমালি শেষত কীৰ্ত্তন, ওজাপালি, তিনিপৰ প্ৰসংগ কৰা হয়। ইয়াত প্ৰহ্লাদ চৰিত্ৰৰ এটি কীৰ্ত্তন দিয়ে। ইয়াৰ শেষত ভাগৱত স্থাপন, ৰাগৰেপনি বাই চালি নাচ প্ৰদৰ্শন কৰা হয়। ইয়াৰ পিছত ঘোষা কীৰ্ত্তন কৰে অৱসানে ৰাম ধেমালিৰ পাছতে সিন্ধুৰা ৰাগ দি "আৰে বালক কাণু কয়ো পৰসাৰ" গীত গায় 'বৰ প্ৰৱেশৰ' নাচ প্ৰদৰ্শন কৰে। নাচ অৱসানে আশোৱাৰী ৰাগত "ভয়ো ভাই সাৱধান, যাবে নাহি চুটে প্ৰাণ" এই গীতটো গাই প্ৰসংগ কৰিব। পৰে নাম লৈ 'ঘোষা কীৰ্ত্তন'পঢ়ি সেই দিনাৰ 'থাপনি' সমাপ্ত হ'ব।

৩.০৩.০৩ কীৰ্ত্তন ঃ

প্ৰাতঃ সূৰ্যোদয়ৰ আগে আগে বদুলা আতা কীৰ্ত্তনৰ বাবে কৰণীয় যাৱতীয় শেষ কৰি। আগতে দুই গুৰুৰ কীৰ্ত্তনত উল্লেখ কৰা কীৰ্ত্তনৰ দৰে একে পুৰা গীত গাব। কিন্তু ইয়াত মানচোকৰ গীত গোৱা নিষিদ্ধ। বাকী গীতখিনি সম্পূৰ্ণ গায়। নাম ডাকি "মাধৱ মাধৱ মধুৰিপু গোবিন্দ কৃষ্ণ হৰি হৰি ৰাম" এই ঘোষা গায়। ঘোষা অৱসানে পাঠকে শিশুলীলা খণ্ডৰ চাৰিটা কীৰ্ত্তন দিয়ে। নাম লগোৱাই দিহা ঘোষা ধৰে। কীৰ্ত্তনকেইটা নিম্ন ভাগত দিয়া হৈছে—

ক) কৃষ্ণ গোপাল কৰুণাময় ৰাম ৰাম হৰি।

খ) ৰাম পাৰ কৰা ৰঘুনাথ সংসাৰ সাগৰে।

গ) কেশৱ কৃষ্ণ কৰুণা সিন্ধু।
ত্ৰাহি জগন্নাথ অনাথ বন্ধু।।

ঘ) হো কৰুণাময় ৰাম কৃষ্ণ প্ৰভু ৰঘুপতি।

নাম অৱসানে কৃষ্ণলীলা অধ্যায়ৰ ভাগৱত আৰু ভক্তি ৰত্নাৱলী পুথিৰ পাঠ পঢ়ে। ৰত্নাৱলীৰ 'ভৰত প্ৰমুখ্য কৰি শুনা পুত্ৰ গণ। কহো তোমাসাত মই স্বৰূপ বচন" এই প্ৰসংগটো প্ৰকাশ হ'লে পাঠ সামৰে। আৰু চৰিত পাঠ কৰে। চৰিতৰ শেষত পাঠ সামৰে আৰু গায়ন-বায়নৰ যোৱা আৰম্ভ হয়। ইয়াত ৩/৪ যোৰ তালিয়াই নৃত্য কৰে আৰু গায়নে থিয় চাহিনি ঘোষা গায়।

থিয় চাহিনীৰ ঘোষা —

এ হৰি এহে বদুলা আতা গুৰু দেৱ দুখানি চৰণহে অভয় চৰণ হে ৰাতুল চৰণ।
কায় বাক্য মনে হেৰা পশিলো শৰণ।।
হৰি লৈলো হৰি লৈলো শৰণ ইবেলি।
মই অধমক পাৱে নেপেলাইবা ঠেলি।।
নমো নমো কৃষ্ণ অনাথৰ নাথ দেৱ।
মোত পৰে অনাথ নাহিকে আন কেৱ।।

থিয় চাহিনী ঘোষা অৱসানে বৰপেটীয়া ধেমালি বজাই আৰু বহা নাচ প্ৰদৰ্শন কৰা নহয়। ধেমালি শেষ হ'লে গায়নে অহিৰ ৰাগ দি 'গোবিন্দ চিন্ত বাল গোপালং' এই গীত গায় আৰু সিন্ধুৰা ৰাগৰ 'জয় জয় নন্দ নন্দন পৰমানন্দ বন্দো বাল গোপালং' এই গীত গোৱা হয়। গীত শেষত 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' আৰু 'ওজাপালি হয় আৰু ন ধেমালি আৰম্ভ হয়। ঘোষা অৱসানে ভাটিয়ালী ৰাগত 'বৈৰসা কৰিয়ো ভাই হৰিৰ চৰণে ধন সাৰ' এই গীত গায়। ইয়াক 'টিকুনৰ গীত'। গীতৰ শেষত ঘোষা কীৰ্ত্তন, নৃত্য প্ৰসংগ, নাম, ঘোষা কীৰ্ত্তন আৰু পাঠ গায়। পাঠত প্ৰহ্লাদ চৰিতৰ ৬ টা আৰু শিশু লীলাৰ ৪ টা কীৰ্ত্তন কথনেৰে গাব। পৰে ওজা গায় বৰ ধেমালি আৰু ঘোষা ধেমালী বায়। ইয়াৰ পাছতে 'ঘোষা কীৰ্ত্তন' গায় পদ্ম আতাৰ কীৰ্ত্তন শেষ কৰে।

৩.০৩.০৪ ভাঙ্গনী ঃ

ঘোষা কীৰ্ত্তন অৱসানে অহিৰ ৰাগত 'শ্যাম কমললোচন' গীত গায় যাত্ৰা ঘোষা আৰু শেষত পদ্ম আতাৰ পূৰ্বপুৰুষৰ পৰা আৰম্ভ কৰি মৃত্যুলৈকে 'চৰিত পাঠ' কৰে। চৰিত থলে ঘাই বস্তু সংবৰণ আৰু প্ৰসাদ আদি বিতৰণ আৰু নিত্য প্ৰসংগতি সমাপনে পদ্ম আতাৰ চাৰিদিনীয়া গুৰু কীৰ্ত্তন সামৰণি পৰে।

৩.৪ কীৰ্ত্তন সম্বৰণ ঃ

সম্বৰণ শব্দৰ অৰ্থ হৈছে শেষ কৰা বা সামৰণি মৰা। ভাদ মাহতে তিনিওজন গুৰুৰে আৰম্ভ কৰা গুৰু কীৰ্ত্তন অনুষ্ঠানটিক সামৰণি আহিন মাহৰ কোনো এটা শুভদিনত তিনিওজনাৰে কীৰ্ত্তনেৰে কৰে। পুৰা নাম প্ৰসংগ এখনি শৰাই দিয়ে। দুই ঘোষা গোৱাৰ পাছত পাঠকে তিনিটা কীৰ্ত্তন দিয়ে আৰু সকলোৱে আশীৰ্বাদ লয় আৰু ৰাতিলৈ ন-ধেমালি বা গুৰুমৰ্দন বাই ভাওনা পাতে। ভাওনা নপতাকৈ 'ধেমালি সামৰা' অনুষ্ঠান কৰা হয়। ধেমালি সামৰা কাৰ্য শেষ নোহোৱা পৰ্যন্ত নিত্য প্ৰসংগত ধেমালি পায় আৰু নাম প্ৰসংগত ধৰি গোৱা একেলগে বেছিকৈ গায়। লগে লগে সবহুৱা ওজাপালি কৰি থাকে। ধেমালি সামৰা পাছত। ধেমালি সামৰাৰ পাছৰ পৰা নিত্য প্ৰসংগ খিনি স্বাভাৱিক অৱস্থালৈ পৰিৱৰ্তন হয় আৰু ইমানতে ধেমালি সামৰা শেষ হয়।

ইয়াৰ লগে লগে শ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰত উদ্‌যাপন কৰা শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, বদুলা পদ্ম আতাৰ চাৰিদিনীয়াকৈ সম্পূৰ্ণ বাৰ দিনৰ অনুষ্ঠান শেষ কৰা হয়।

চতুর্থ অধ্যায়

৪.১ ভাটখাণ্ডে পদ্ধতিত ৰাগ আৰু গীতৰ স্বৰলিপি ঃ

একশৰণ হৰিনাম ধৰ্ম প্ৰচাৰ প্ৰসাৰৰ উদ্দেশ্য সন্মুখত ৰাখি শংকৰদেৱ আৰু তেওঁৰ শিষ্য মাধৱদেৱে ব্ৰজাৱলী নামৰ এক কৃত্ৰিম ভাষাত কিছুমান গীত ৰচনা কৰিছিল। এই গতিসমূহ আছিল কৃষ্ণভক্তি প্ৰকাশক আৰু শাস্ত্ৰীয় ৰাগ-তাল যুক্ত। সৰ্বজনে বুজিব পৰাকৈ গীতবোৰ আছিল শ্ৰুতি মধুৰ। ভাষাৰ মাধুৰ্য, ছন্দৰ লালিত্য, সৰল প্ৰকাশ ভংগী, সাহিত্যিক বিচক্ষণতাই সাধাৰণ লোকৰ মাজত বৰগীতক জনপ্ৰিয় কৰি তুলিছিল। ভাৰতীয় ৰাগ সংগীতৰ ঐতিহ্য বহনকাৰী উত্তৰ পূৰৰ ৰাগ সংগীতৰ ধাৰা হৈছে বৰগীত। য'ত অন্তৰ্নিহিত হৈ আছে শাস্ত্ৰীয় উপাদান।

বৰগীতৰ পৰম্পৰাগত যি গায়ন শৈলী সেই শৈলীক প্ৰাচীন ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সংগীত প্ৰবন্ধ গীতৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। যিহেতু প্ৰবন্ধ গীতৰ পাঁচটা মুখ্য অংগ - ১. উগগ্ৰাহ ২. মেলামক ৩. ধ্ৰুব ৪. অন্তৰা ৫. আভোগ। এই পাঁচটা অংগৰ লগত বৰগীতৰ গায়ন শৈলীৰ সাদৃশ্য দেখা যায়। বৰগীতৰ গায়নৰ আৰম্ভণিতে বজাই লোৱা গুৰুঘাট অংশক প্ৰবন্ধ গীতৰ উগগ্ৰাহ অংশৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। ইয়াৰ পিছৰ ৰাগতালনীৰ বাজনাৰ সহযোগত পৰিবেশিত ৰাগ বিস্তাৰৰ অংশটোক প্ৰবন্ধ গীতৰ মেলাপক অংশৰ লগত তুলনা কৰিব পাৰি। প্ৰবন্ধ গীতত যিদৰে মূল গীতৰ আদ্যাংশ ধ্ৰুৱ নামেৰে চিহ্নিত হৈছিল ঠিক সেই দৰে বৰগীতৰ প্ৰথম দুশাৰী 'ধ্ৰুং' নামেৰে জনা যায়। এই 'ধ্ৰুং' চিহ্নকে পণ্ডিতসকলে প্ৰবন্ধ গীতৰ 'ধ্ৰুৱ'ৰে সংক্ষিপ্ত ৰূপ বুলি গ্ৰহণ কৰিছে। প্ৰবন্ধগীতৰ সামৰণি সূচক অংশটোক আভোগ বোলা হৈছিল। গতিকে ঠেলা বাজনাৰ সংযোগত পৰিবেশিত বৰগীতৰ ভনিতা অংশক আভোগ বোলা হৈছিল। মুঠৰ ওপৰত গুৰু ঘাতেৰে আৰম্ভ কৰি ঠেলা বাজনাত শেষ কৰা এই বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ পৰম্পৰাগত প্ৰসংগ প্ৰণালীয়ে বৰগীতক প্ৰাচীন শাস্ত্ৰীয় সংগীতৰ অন্তৰ্গত প্ৰবন্ধগীতৰ লগত সাদৃশ্য দেখুৱাব পাৰি।

তলত গুৰুকীৰ্ত্তনত ব্যৱহৃত কিছু ৰাগ আৰু গীতৰ স্বৰলিপিৰ সংক্ষিপ্ত উদাহৰণ দাঙি ধৰা হ'ল। এই স্বৰলিপি হিন্দুস্তানী শাস্ত্ৰীয় সংগীতৰ স্বৰলিপিৰ সৈতে একেই।

৪.০১ ৰাগৰ স্বৰলিপি

ৰাগ - অহিৰ ঃ

পা ধা পা   ম প   নি নি   নি সাং ৰেং   সাং ৰেং গাং ৰেং   গং ৰেং
ৰা S S   S S   S ম   ৰা S S   S S S S   S S

সাঁ নি নি সাঁ নি সাঁ নি ধা প ধা পা মা পা ধা <u>নি</u> ধা পা
ম S ৰা S S S S S S S S ম ৰা S S S S

ধা পা ধা <u>নি</u> ধা পা ধা পা মা গা (গা) সা
S S S S S S S S S S S ম

ৰে গা পা গা পা ধা <u>নি</u> ধা পা প ম গা ৰে গা
ৰা S S S S S S S ম ৰা S S S S

ৰে ম গা ৰে সা সা সা
S S S S S ম ৰাম

এই ৰাগটিত সাত টা স্বৰ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা গৈছে।

গান্ধাৰ আৰু নিষাদত শুদ্ধ আৰু বিকৃত দুয়োটা স্বৰ প্ৰয়োগ হোৱা দেখা গৈছে। মূলতঃ এই ৰাগত আৰোহণত গা আৰু নি শুদ্ধ আৰু অৱৰোহণত গা আৰু নি বিকৃত হোৱা দেখা গৈছে।

এই ৰাগৰ গায়নৰ সময় পুৱাৰ পৰা মধ্যাহ্ন লৈকে।

ৰাগ - এমৎ কল্যাণ (বন্ধা ৰাগ)

সা ৰে গা গা ৰে গা - পা ধা প গ প প প
তা নে না তা S না নে না S S S অ হে ৰে

ধা সাঁ পা ধা পা সাঁ ধা পা গ ৰে সা ধা়
ৰি ৰি ৰি S S S S S S S S S

ৰে গা ৰে সা সা ধা সাঁ পা গা
তা S S না না তা S নে না

গা পা ধা সাঁ ধা সাঁ ৰেঁ গাঁ
তা S S S S S S S

সা ৰে সা - - পা ধা সা পা গা পা পা পা
S S S না না ৰি তা S নে না অ হে ৰে

ধা সা পা ধা পা সা ধা পা গা ৰে সা ধা
ৰি ৰি ৰি S S S S S S S S S

ৰে গা সা - ৰে সা
তা S S S না না

এই ৰাগটি কমলাবাৰী সত্ৰৰ এটি বন্ধা ৰাগ। ওজাপালিত এই ৰাগটি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই ৰাগটিত পাঁচটা স্বৰ ব্যৱহাৰ হৈছে। মধ্যম আৰু পঞ্চম এই দুটা স্বৰ এই ৰাগত ব্যৱহাৰ হোৱা নাই। ইয়াত সকলো স্বৰ শুদ্ধ।

ৰাগ - আৰহানা (বন্ধা ৰাগ)

সা সা সা ৰে প মপ মপ ধাপা মা ৰে ৰে মা ৰে নি ধা পা
অ হে ৰে ৰি ৰি ৰিS SS SS S S এ S S S S না

মা পা মা ৰে সা - সা সা সা সা ৰে সা নি সা নি পা
থে নু ৰি S না না অ হে ৰে ৰি ৰি ৰি ৰি ৰি ৰি S

সা - সা সা সা ৰে সা নি সা নি পা পা নি পা গা ৰে সা
তা S S S না থে না দে ৰে না S এ S S S S না

নি সা নি পা মা সা নি সা ৰে সা নিপা নিপা নিসা
থে নু ৰি S না এ S S S S ৰিৰি এS SS

নি পা মা পা মা পা ধা পা মা ৰে সা
ৰি S ৰি এ S S S S ৰি S S

এই ৰাগটি কমলাবাৰী সত্ৰৰ এটি বন্ধা ৰাগ। ওজাপালিত এই ৰাগটি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই ৰাগটিত সাতটা স্বৰেই ব্যৱহাৰ হৈছে। এই ৰাগত নিষাদ স্বৰটো বিকৃত হিচাপে ব্যৱহাৰ হৈছে।

ৰাগ - কল্যাণ

পা - - - - সাং - - - - নি মা মগ গা ধা পা ধা
ৰা S S S S ম S S S S ৰা S SS SS SS

মা পা ধা পা মা গা ৰে ৰে সা সা গা মা গা মা গা ধা পা ধা
S S S S ম S S S ম হ ৰি ৰা ম ৰা S S S S

মা পা ধা পা মা গা ৰে ৰে সা সা সা
S S S S S

এই গীতটি কমলাবাৰী সত্ৰৰ মেলা ৰাগৰ গীত। এই ৰাগটিত গান্ধাৰ, ধৈৰত আৰু নিষাদ এই তিনিটা বিকৃত স্বৰ ব্যৱহাৰ হৈছে। বাকী চাৰিওটা স্বৰ শুদ্ধ।

এই ৰাগৰ গায়নৰ সময় পুৱাৰ পৰা মধ্যাহ্ন লৈকে।

ৰাগ - সাৰঙ্গ

সা মা গাম গাম গাম গমপ ম গামা গামা গামা
ৰা ম ৰাS SS SS SSS ম ৰাS SS SS

গ ম পা মা গা মা গা সা গা সা নি সা নি পা
S S S ম ৰা S S S S S S S S ম

পা নি সা নি সা নি সা সা মা গা মা
ৰা S S S S S S S S মাS ৰাS

গা সা গ সা নি সা নি পা পা ধা পা ধা পা ধা পা ধা
S S S S S S S S S S S S S S S S

প়া ম়া গ়া ম়া প়া নি় প়া ধ়া প়া ম়া প়া ম়া ম়া ম়া

S ম ৰা S S S S S S S S S ম ৰাম

ৰাগ - শ্ৰী

প প পপ প ধা পা ধা পা ধা ধা নি ধা নি ধা নি

ৰা ম ৰা ম ৰা S S S S ম ৰা S SS S S

ধ প ম প ম প ম পা ধা প ম গ ম গা ৰে

S ম ৰা S S S S S S S S S S S S

মাপাধা পম গাম গাৰে ৰে ৰে

ম S S ৰাম ৰাS S S ম ৰাম।

ৰাগ - গৌৰী

পা - - - - - - প ধা প ম গা গা ম পা গমপম গা

ৰা S S S S S S S S S S S S S S SSS ম

গা গা গা গা মা গা ৰে সা ৰে সা নি়

ৰা S S S ম S S S S S S

নি় নি় নি় সা ৰে সা গা ম গা ৰে সা নি় সা ৰে স নি়

ৰা ম ৰা S S S ম ৰা S S S S S S ম ৰাম

৪.০২ গীতৰ স্বৰলিপি

ৰাগ - আৰহানা

তাল - ৰক্ত

ধ্ৰুং - মোহন বাৰত মূৰাৰী ৰে কাণু

শুনি ব্ৰজ ৰমনীক নৰহে পৰাণু

		নি সা	মা ৰে পা -
		মো S	হ S ন S
মাপা মাধা পামা ৰে	মা গা ৰেগা ৰেগা	-- -- নি সা	মা ৰে পা —
বা S S S	ৰ S ত S	S S মুঁ S	ঋ S ৰী S
মাপা মাধা পামা ৰে	মা গা ৰেগা ৰেগা	-- -- সাঁ সাঁ	নিসাঁ ৰেঁসাঁ নি পা
ৰে S S S	কা S নু S	S S শু নি	ব্ৰ S জ S
-- -- পা নি	পানি সাঁৰেঁ ৰে ---	-- -- ৰেঁ ৰেঁ	ৰেঁ ৰেগা ৰেঁ সাঁ
S S ৰ ম	নী S ক S	S S ন ৰ	হে S S প
সা নি ৰে সা	সাঁ - - -		
ৰা S S S	নু S S S		

ৰাগ - কামোদ

আজু গোপী নাথ পেখলো আঁখি

যমুনা তীৰে ফিৰে ধেনু ৰাখি

			-- -- গা মা
			S S আ S
পা -- -- --	-- -- মা গা	গ ম মা গা	ৰে গা ৰে নি
জু S S S	S S গো S	পি S S S	না S S থ
-- -- নি সা	গা গা মা --	পা ধা ম প	-- -- -- --
S S পে S	খ লো S S	আ S S S	খি S S S
-- পা সাঁ --	-- ৰেঁ --- --	নি সাঁ নি ধা	পা -- ধা --
S য মু S	পা S S S	তী S ৰে S	ফি S ৰে S
সাঁ -- -- --	নি -- ধ পা	মা ধা পা মা	গা -- গা মা
ধে S S S	S S নু S	ৰা S খি S	S S আ S

৪.০৩ কমলাবাৰী সত্ৰৰ পৰম্পৰাগত তাল

১. একতাল

মাত্ৰা - ১৬, তালি - ৪, খালী - ৪, বিভাগ - ৮

গা-মান

তাও	গিৰগিৰ	/	ধেইতাত	খিতি
×			o	
দাও	খিতি	/	তাধি	নাক
২			o	
ধেই	গিৰগিৰ	/	ধেইতাত	খিতি
৩			o	
দাও	SS	/	SS	SS
৪			o	

একতালৰ ঘাত

তাতা	খিতি	/	তাধে	নিতা
×			o	
খিতি	তাধে	/	নিতা	খিতা
২			o	
ধেনি	তিতা	/	Sতা	ধেনি
৩			o	
তিতা	SওS	/	ধিনা	ধেই
৪			o	
দাও	SS	/	SS	SS
৫			o	

চোক

তাতা	খ্রিখ্রি	/	ৰাতা	জিদধেই
×			o	
তাতা	খ্রিখ্রি	/	ৰাতা	জিদধেই
২			o	
তাতা	খ্রিখ্রি	/	ৰাতা	জিদধেই
৩			o	
তাতা	খ্রিখ্রি	/	ৰাতা	জিদধেই
৪			o	

২. পৰিতাল

মাত্ৰা - ২১, তালি - ৬, খালী - ৩, বিভাগ - ৯

গা-মান

তাও	SS	/	তাও	খিতি	/	তাক	ধেই	SS
×			২			০		
ধেনি	তাখি	/	তাও	খিতি	/	তাক	ধেই	SS
৩			৪			০		
জিন	তাখি	/	তাও	SS	/	SS	SS	SS
৫			৬			০		

ঘাত

						খিত	তাতা	খিতা
						০		
তাও	ধেই	/	জিদ	ধেই	/	তাখি	তাতা	খিতা
×			২			০		
জিধি	নাক	/	ধেই	SS	/	জিদ	ধেই	ধিনা
৩			৪			০		
ধেনি	তাধি	/	নাও	ধেনি	/	তাখি	তাতা	খিতা
৫			৬			০		
জিদি	নাক	/	ধেই	SS	/	SS	SS	SS
৭			৮			০		

চোক

					/	খিত	তাতা	খিতা
						০		
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	খিতা
×			২			০		
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	খিতা
৩			৪			০		
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	খিতা
৫			৬			০		
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	খিতা
৭			৮			০		

৩. ৰূপক তাল

মাত্ৰা - ১২, তালি - ৪, খালী - ২, বিভাগ - ৬

গা-মান

ধেই	দাও	/	ধেই	দাও	/	তিন্দ্ৰা	খ্ৰিখ্ৰি
×			২			০	
ৰাও	দিক	/	দাও	SS	/	খিত	SS
৩			৪			০	

ঘাত

তাধে	নিতা	/	খিতি	দাও	/	তাতা	খিতা
×			২			০	
ধেৰ	খিতা	/	ধেই	দাও	/	তাতা	খিতা
৩			৪			০	
জিধি	নাও	/	ধেই	দাও	/	তিন্দ্ৰা	খ্ৰিখ্ৰি
৫			৬			০	
ৰাও	দিক	/	দাও	SS	/	SS	SS
৭			৮			০	

চোক

ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	খিতা	খিতা
×			২			০	
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	খিতা	খিতা
৩			৪			০	
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	খিতা	খিতা
৫			৬			০	
ধেৰ	খিতা	/	ধেৰ	খিতা	/	খিতা	খিতা
৭			৮			০	

৪. চুতকলা

মাত্ৰা - ১৪, তালি - ৬, খালী - ২, বিভাগ - ৮

গা-মান

ধেই	/	তাত	খিতা	/	ধিS	নাS	/	খিS	Sতি
তাS	/	খিS	তিS	/	দাও	SS	/	খিত	SS

ঘাত

ধিনা	/	ধিনা	নিতা	/	খিতা	খিতি	/	তাত	খিতা
×		২			৩		০		
খিতা	/	ধিনা	নিতা	/	ধিনা	ধেনি	/	দাও	SS
৪		৫			৬		০		
ধেৰ	/	ধিনাক	ধেই	/	SS	SS	/	খিত	SS
৭		৮			৯		০		

চোক

ৰাতা	/	তাতা	খিত	/	তাক	ধেই	/	তাতা	খিতা
×		২			৩			০	
ধি	/	না	নি	/	দাও	SS	/	দাও	SS
৪		৫			৬			০	

পঞ্চম অধ্যায়

৫.০০ সিদ্ধান্ত আৰু উপসংহাৰ ঃ

শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু কীৰ্ত্তন আৰু ইয়াৰ গীত সমূহঃ পৰিচয়, পৰম্পৰা আৰু পৰিৱেশন শৈলী শীৰ্ষক গৱেষণা কৰ্মত সত্ৰখনৰ পৰিচয়, শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ আৰু বদুলা পদ্ম আতাৰ চমু পৰিচয়, সত্ৰখনিত গুৰু তিনিজনৰ তিথিৰ আৰম্ভণি পৰ্ব, ধৰ্মীয় আৰু সাংস্কৃতিক ক্ষেত্ৰত তিথি উদ্‌যাপনৰ চাৰিদিন চাউল ভোজনী, থাপনি, মূল কীৰ্ত্তন, ভাঙনিৰ উপৰিও ইয়াৰ সাংস্কৃতিক কাৰ্যক্ৰম নৃত্য, গীত, বাদ্য, গায়ন-বায়ন, ওজাপালি, সাজ-পাৰ আদি পৰিৱেশন ৰীতি পৰম্পৰাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ল।

১. বিশেষকৈ তিথিৰ লগত জড়িত সাংস্কৃতিক কাৰ্যক্ৰমসমূহৰ বিষয়ে গুৰুত্ব সহকাৰে আলোচনা কৰা হৈছে। সত্ৰখনিত তিথিৰ ঐতিহ্য বহু প্ৰাচীন। ইয়াৰ লগত জড়িত ইতিহাস, তিথি উদ্‌যাপনৰ বৈশিষ্ট্য আৰু বৈচিত্ৰ্য আলোচনা কৰিবলৈ যত্ন কৰা হ'ল।

২. এই গৱেষণাত সত্ৰখনিৰ তিনিগুৰুৰ কীৰ্ত্তনৰ সৈতে যুক্ত গীত-মাতৰ আলোচনা তথা গীতবোৰৰ স্বৰলিপি কৰি দিয়া হৈছে। ক্ষেত্ৰ অধ্যয়নৰ যোগেদি পোৱা তথ্যৰ আধাৰত, লগতে প্ৰাসংগিক গ্ৰন্থ, আলোচনী আদিৰ পৰা যুগুত কৰা হৈছে।

৩. এই গৱেষণা অধ্যয়নে সত্ৰখনৰ সাংস্কৃতিক ইতিহাসৰ লগতে সত্ৰখনৰ তিথিৰ দীঘলীয়া ইতিহাসৰ আভাস দাঙি ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

৪. শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰত গুৰু কেইজনাৰ তিথিৰ পৰম্পৰা কেনেকৈ আজিকোপতি পালন কৰি আহিছে সেই সম্পৰ্কে আভাস পোৱা গৈছে।

৫. সামাজিক জীৱনত এই তিথিৰ প্ৰভাৱ সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিছে। সত্ৰ আৰু গাঁওসমূহৰ মাজত সামাজিক ভেটি নিৰ্মাণ হোৱাত বিশেষকৈ সহায়ক হৈছে।

৬. তিথিৰ চাৰিদিনীয়া কাৰ্যসূচীত অঞ্চলৰ জনগণ তিথি উদ্‌যাপনত আহি সহযোগিতা আগবঢ়ায়। সকলো জাতি জনজাতিয়ে তিনি গুৰুৰ তিথিলৈ আহি নৃত্য, গীত, বাদ্য, নাম-প্ৰসংগ আদি শ্ৰৱণ আৰু কীৰ্ত্তন কৰাৰ ফলত সমাজ ব্যৱস্থাত শংকৰ-মাধৱ-বদুলা আতা সমগ্ৰ অঞ্চলটোৰে সামাজিক জীৱনত বিস্তাৰক হৈ পৰিছে। ফলত সত্ৰ আৰু গাঁৱৰ মাজত ভাতৃত্ববোধ গঢ়ি উঠিবলৈ সক্ষম হৈছে।

শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰ অসমৰ এখনি উল্লেখযোগ্য সত্ৰ। শংকৰদেৱৰ একশৰণ হৰিনাম ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ-প্ৰসাৰত সত্ৰখনিৰ অৱদান উল্লেখনীয়। প্ৰতিষ্ঠাকালৰে পৰা নিজ পৰম্পৰা অনুযায়ী সত্ৰখনিয়ে অলপো হীন-দেঢ়ি নোহোৱাকৈ ভক্তি ধৰ্মৰ ৰীতি-নীতি, ধৰ্মীয় দৰ্শন, তথা সামাজিক-সাংস্কৃতিক দিশতে নিজস্ব কৰণীয়সমূহ কৰি অহা দেখা যায়। সত্ৰখনিত পালন হোৱা গুৰুকীৰ্ত্তনকে প্ৰমুখ্য কৰি আন আন দিশবোৰ সমাজৰ মাজলৈ বিশেষতঃ নৱপ্ৰজন্মৰ সন্মুখলৈ ওলাই আহিলে কেৱল সত্ৰখনিৰ প্ৰচাৰতেই নহয় বৰঞ্চ কৃষ্টিৰ বৰঘৰত অনাগত ভৱিষ্যতৰ বাটকটীয়া হৈ ৰ'ব।

-ঃ গ্ৰন্থপঞ্জী ঃ-

কলিতা, কনক চন্দ্ৰ (সম্পা)	ঃ	মাজুলী, ২০০১ প্ৰকাশক ঃ কেমব্ৰিজ ইণ্ডিয়া কলকতা - ৭০০০৬৮
গোস্বামী, নাৰায়ণ চন্দ্ৰ	ঃ	সত্ৰীয়া সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা, ১৯৮৪ পূৰ্বশ্ৰী প্ৰিণ্টাৰ্চ, যোৰহাট
চৌধুৰী, গৰ্গনাৰায়ণ (সম্পা)	ঃ	বৰগীত, ১৯৯৫ লয়াৰ্চ বুক ষ্টল, পাণবজাৰ, গুৱাহাটী
(সম্পা)	ঃ	কীৰ্ত্তন ঘোষা আৰু নাম-ঘোষা, ২০০১ বনলতা, ডিব্ৰুগড়।
ডাকুৱা পাঠক মনোমতী (সম্পা)	ঃ	বৰগীত, ২০১০ প্ৰকাশক দেৱেন কলিতা, ৰেখা প্ৰকাশন।
দেৱ গোস্বামী, কেশবানন্দ	ঃ	সত্ৰ সংস্কৃতি ৰূপৰেখা, ১৯৮৬ বনলতা, ডিব্ৰুগড়
	ঃ	সত্ৰ সংস্কৃতিৰ স্বৰ্ণৰেখা, ২০০১ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ
	ঃ	অংকীয়া ভাওনা, ২০১১ বনলতা, ডিব্ৰুগড়
	ঃ	(সম্পা) বৰগীত, ১৯৯৬, অসমীয়া বিভাগ, ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়
নেওগ মহেশ্বৰ	ঃ	অসমৰ সাংস্কৃতিক ঐতিহ্য, ২০০৯, নৃত্য গীত অভিনয়, কৌস্তভ প্ৰকাশন, ডিব্ৰুগড়
	ঃ	গুৰু চৰিত কথা, ১৯৯৯, প্ৰকাশক লয়াৰ্ট বুক ষ্টল পাণবজাৰ গুৱাহাটী
বৰা (বৰুৱা), তুলতুল	ঃ	ইতিহাসৰ জলঙাৰে শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰ ‘শত পল্লৱ’, ২০১১

		প্ৰকাশক, কৃষ্টি প্ৰচাৰ সমিতি
		মূল কমলাবাৰী সত্ৰ
বৰগায়ন, নৰেন্দ্ৰ	ঃ	বৰগীতৰ মেলা ৰাগৰ স্বৰ, ২০০০
		প্ৰকাশক - শ্ৰীশ্ৰীকমলাবাৰী সত্ৰ
		সত্ৰীয়া সাংস্কৃতিক চৰ্চা কেন্দ্ৰ।
মহন্ত, নিৰুপমা	ঃ	সত্ৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপছায়া ঃ আচাৰ ৰীতি আৰু উৎসৱ অনুষ্ঠান
		২০০১,
		প্ৰকাশক ঃ লীলা মহন্ত, ডেকা সত্ৰাধিকাৰ
		কোঁৱৰপুৰ বৰখাতপাৰ সত্ৰ
মহন্ত অনুধৃতি	ঃ	বৰগীত আৰু নাটৰ গীত, ২০১৯,
		প্ৰকাশক ঃ অনুধৃতি মহন্ত
শৰ্মা সোণাৰাম বুঢ়াভকত	ঃ	শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ সঞ্জীৱনী সুধা
		প্ৰকাশক আইকণ গুৱাহাটী - ৭৮১০০৩
	ঃ	বঢ়াৰ পো শ্ৰীশ্ৰী মাধৱদেৱৰ চৰিত্ৰামৃত ২০১৩,
		প্ৰকাশক - আইকণ সাহিত্য ন্যাস, গুৱাহাটী
	ঃ	শ্ৰীবদলা পদ্ম আতাৰ কথা চৰিত ২০১৯,
		মুদ্ৰাণ-অনুভৱ প্ৰিণ্টাৰ্ছ
হাজৰিকা, ধৰ্মেশ্বৰ নামলগোৱা	ঃ	প্ৰসঙ্গ প্ৰণালী,
		প্ৰকাশক বৰকটকী কোম্পানী, যোৰহাট।

পৰিশিষ্ট

সাক্ষাৎকাৰ গ্ৰহণ কৰা ব্যক্তিসকল ঃ

ক্ৰমিক নং	নাম আৰু স্থান	বৃত্তি	বয়স
১.	শ্ৰীঅনিল চন্দ্ৰ গোস্বামী (ঢাপকটা সত্ৰ)	ডেকা সত্ৰাধিকাৰ	৮৫ বছৰ
২.	শ্ৰীভৱকান্ত গোস্বামী (শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰ)	সত্ৰাধিকাৰ	৮৩ বছৰ
৩.	শ্ৰীসোণাৰাম শৰ্মা বুঢ়াভকত (শ্ৰীশ্ৰী কমলাবাৰী সত্ৰ)	বুঢ়াভকত	৭২ বছৰ
৪.	শ্ৰীনৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ বৰগায়ন (কমলাবাৰী সত্ৰ)	বৰগায়ন	৭০ বছৰ
৫.	ড° পৱিত্ৰ প্ৰাণ গোস্বামী (সাউদকুছি সত্ৰ)	গৱেষক, বৰগীতৰ বিশেষজ্ঞ	৭০ বছৰ
৬.	অৰুণ বৰা বৰবায়ন (কমলাবাৰী সত্ৰ)	বৰবায়ন	৬০ বছৰ

আলোকচিত্র

ড° পৱিত্ৰ প্ৰাণ গোস্বামীৰ সৈতে

শ্ৰীশ্ৰী পুৰণা কমলাবাৰী সত্ৰৰ সোণাৰাম বুঢ়াভকতৰ সৈতে সাক্ষাৎকাৰ

শ্ৰীশ্ৰী পুৰণা কমলাবাৰী সত্ৰৰ কীৰ্তন ঘৰ

শ্ৰীশ্ৰী পুৰণা কমলাবাৰী সত্ৰৰ সত্ৰাধিকাৰ সকলৰ তালিকা

নৰেন্দ্ৰ খাটনিয়াৰ বৰগায়নদেৰক সাক্ষাৎ কৰি ৰাগ সংগ্ৰহ কৰাৰ মূহুৰ্ত্তত

শ্ৰীশ্ৰী পুৰণা কমলাবাৰী সত্ৰত

সাঁচিপাতৰ পুথি প্ৰদৰ্শন কৰোৱাৰ মূহুৰ্ত্তত পুৰণা কমলাবাৰী সত্ৰৰ
সত্ৰাধিকাৰ শ্ৰীশ্ৰী ভৱকান্ত গোস্বামী

শ্ৰীশ্ৰী পুৰণা কমলাবাৰী সত্ৰৰ গুৰু আসন

যাত্ৰা ঘোষাৰ ভাঙনী

থাপনিৰ দিনা গায়ন বায়ন

চাউল ভোজনীৰ দিনা গায়ন-বায়ন

নাম প্ৰসংগৰ এটি মূহুৰ্ত্তত